

Warszawa wickbach

Xa

156.

W A R S Z A W A
W L I C Z B A C H
1939

WYDAWNICTWO WYDZIAŁU STATYSTYCZNEGO
ZARZĄDU MIEJSKIEGO W M. ST. WARSZAWIE

<http://rcin.org.pl>

W A R S Z A W A W L I C Z B A C H

1939

INSTYTUT
BADAŃ LITERACKICH PAN
BIBLIOTEKA

00-330 Warszawa, ul. Nowy Świat 72
Tel. 26-68-63

Cena 50 gr.

WYDAWNICTWO WYDZIAŁU STATYSTYCZNEGO
ZARZĄDU MIEJSKIEGO W M. ST. WARSZAWIE

<http://rcin.org.pl>

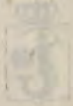
WARSAWA

WILKACH

1939

**DRUKARNIA
MIEJSKA
MIODOWA 23
TEL. 11-05-17**

nr 02 nos 0

19.259

SPIS RZECZY.

	str.
Zestawienie ważniejszych wypadków z przeszłości Warszawy	I—V
Podział Warszawy na starostwa i okręgi (mapka).	
I. Ogólne informacje o Warszawie	1—2
Położenie geograficzne	1
Wzniesienie terenu	1
Wisła	1
Stosunki klimatyczne	2
II. Obszar	3—10
Rozszerzenie granic Warszawy w 1938 r.	3
Powierzchnia i granice miasta	4
Administracyjny podział miasta	4
Obszar miasta według przeznaczenia	4
Ulice, place i mosty	5
Dział Dróg i Mostów Wydz. Technicznego Zarządu Miejskiego	6
Oczyszczanie miasta	6
Zakład Oczyszczania Miasta	6
Oświetlanie miasta	6
Zieleń	7
Wydział Ogrodniczy Zarz. Miejsk.	8
Ogródki działkowe	8
Lasy podstołeczne	8
Cmentarze	9
Porty i tereny wodne	9
Miejska własność gruntowa	9
Gospodarstwa rolne i leśne Agrilu (Adm. Gosp. Roln. i Leśn.)	10
III. Nieruchomości, budynki, mieszkania, bezpieczeństwo ogniowe	10—14
Nieruchomości	11
Mieszkania	11
Ruch budowlany	12
Dział Architektury Wydz. Technicznego Zarządu Miejskiego	12
Wydział Nadzoru Budowl. Zarz. Miejsk.	12
Pożyczki budowlane	13

	str.
Pożary	13
Straż Ogniowa	13
Ubezpieczenie od ognia	13
IV. Ludność	14—19
Rozwój ludności	14
Wiek, płeć, stan cywilny, wyznanie i za- wód ludności według spisu 1931 r.	14
Ludność według okręgów	16
Ruch wędrowski ludności	16
Wydział Ewidencji Ludności Zarz. Miejsk.	17
Ruch naturalny ludności	17
Zamachy samobójcze	19
V. Zdrowie publiczne	20—25
Służba Zdrowia	20
Wydział Opieki Społecznej i Zdrowia Pu- blicznego Zarz. Miejsk.	20
Miejskie ośrodki zdrowia i przychodnie	21
Pomoc lekarska dla pracowników miej- skich i państwowych	22
Miejskie Zakłady Sanitarne	22
Miejski Instytut Higieny	22
Kontrola sanitarno-weterynaryjna mięsa i zwierząt rzeźnych	22
Ubezpieczalnia Społeczna	23
Pogotowie Ratunkowe	23
Szpitale	24
Wydział Szpitalnictwa Zarz. Miejsk.	24
VI. Aproprowizacja miasta	25—30
Produkcja rolna	25
Stan zwierząt	26
Urządzenia aproprowizacyjne stolicy	26
Rzeźnie i Targowiska Zwierzęce	26
Administracja Gospodarstwa Rolnego i Leśnego	26
Inspekcja Handlowa Zarządu Miejskiego	26
Zaopatrywanie w mięso	27
Piekarnia Miejska	27
Miejskie Zakłady Mleczarskie	27
Miejskie Zakłady Spożywcze	28
Miejskie Zakłady Opałowe	28
Sprzedaż tytoniu, zapalek, soli i cukru	29
Przywóz i wywóz niektórych artykułów	29
Spożycie ważniejszych artykułów	30

	str.
VII. Ceny i koszty utrzymania	30—34
Wskaźniki cen hurtowych	31
Ceny hurtowe	31
Ceny materiałów budowlanych	32
Wskaźniki kosztów utrzymania	32
Ceny detaliczne	33
Ceny artykułów odzieżowych	34
VIII. Kredyt	34—38
Giełda pieniężna	35
Instytucje kredytowe	36
Komunalna Kasa Oszczędności m. st. War- szawy	36
Lombard Miejski	37
Weksle protestowane	38
Upadłości i nadzory	38
IX. Handel, przemysł i rzemiosło	38—41
Zakłady handlowe	38
Zakłady przemysłowe	39
Rzemiosło	40
Hotelarstwo	41
Nadzór Miasta nad przemysłem, handlem i rzemiosłem	41
Wydział Przemysłowy Zarz. Miejsk.	41, 49
X. Zakłady użyteczności publicznej	41—45
Wodociągi i Kanalizacja	42
Gazownia	43
Elektrownie	44
XI. Komunikacja i transport	45—49
Ruch kolejowy	45
„ na kolejkach dojazdowych	46
„ autobusowy międzymiastowy	46
Żegluga rzeczna	46
„ powietrzna	47
Tramwaje i Autobusy	47
Ruch kołowy	49
Wózki ręczne. Tragarze	49
XII. Poczta, telegraf i telefony	49—51
Poczta	50
Telefony	50
Radio	51
XIII. Praca	51—53
Stan zatrudnienia w przemyśle	51
Zatrudnienie na robotach publicznych	52

	str.
Zarobki robotnicze w przemyśle	52
Pośrednictwo pracy	52
Strajki	53
XIV. Opieka społeczna	53—56
Organizacja opieki społecznej	53
Wydział Opieki Społecznej i Zdrowia Pu- blicznego Zarz. Miejsk.	54
Miejska opieka społeczna otwarta	54
Opieka społeczna zamknięta	54
„ w rodzinach zastępczych	55
Miejska pomoc mieszkaniowa	55
Domy noclegowe	56
XV. Szkolnictwo	56—61
Wydział Oświaty i Kultury Zarz. Miejsk.	57
Przedszkola	57
Stan oświaty wśród dzieci w wieku szkol- nym	57
Szkoły powszechnie	57
„ średnie ogólnokształcące	58
„ zawodowe	58
Instytuty i seminaria dla nauczycieli	59
Szkoły muzyczne	60
„ wyższe	60
Miejska oświata pozaszkolna	60
Świetlice miejskie	60
Muzeum Pedagogiczne	60
XVI. Kultura	61—64
Biblioteki	61
Biblioteka Publiczna	61
Druki i czasopisma	62
Muzea	62
Muzeum Narodowe	62
Archiwa	63
Archiwum Miejskie	63
Teatry	63
Koncerty i szerzenie kultury muzycznej	63
Kina	64
Kinematograf Miejski	64
Ogród Zoologiczny	64
Sport i widowiska sportowe	64
XVII. Przestępczość i sądownictwo	65—66
Przestępczość	65

	str.
Sądownictwo	66
Palestra	66
Więziennictwo	66
XVIII. Podatki państwowe	66—67
XIX. Finanse miejskie	67—71
Majątek miejski	67
Długi Miasta	68
Dochody i wydatki Miasta	68
Podatki miejskie	70
Kapitały i obroty przedsiębiorstw	71
Dodatek	71—74
Położenie Warszawy w Polsce	71
Miasta Polskie w 1931 r.	72
Ludność, ruch naturalny ludności oraz wydatki największych miast w 1938 r.	73
Powiat warszawski	73

ZESTAWIENIE WAŻNIEJSZYCH WYPADKÓW Z PRZESZŁOŚCI WARSZAWY.

1339. 5. IX. Sędziowie wyznaczeni przez Stolicę Apostolską do rozstrzygnięcia sporu między Polską i Krzyżakami wydali wyrok, w którym m. in. opisali miasto Starą Warszawę. Jest to pierwsza pewna i dokładna wzmianka o Warszawie.
1376. 26. VII. Janusz, książę mazowiecki, wystawił najstarszy znany przywilej dla Warszawy, w którym zezwolił mieszczanom na wybudowanie łaźni.
1408. 27. XII. Jan, książę mazowiecki, sprzedał wójtostwo warszawskie Piotrowi Pielgrzymowi. Wystawiony przy tej okazji dyplom jest pierwszą pewną wiadomością o mieście Nowej Warszawie.
1413. 4. VI. Janusz, książę mazowiecki, uzupełnił prawa osady warszawskiej (Stara Warszawa) do zakresu miastom właściwego.
1526. 25. VIII. Po śmierci ostatniego księcia mazowieckiego (10. III.), Król Zygmunt Stary przyłączył Mazowsze wraz z Warszawą do Korony.
1568. Zygmunt August rozpoczął budowę pierwszego stałego mostu przez Wisłę.
1569. 11. VIII. Na sejmie lubelskim Warszawę wyznaczono jako miejsce zbierania się sejmów.
1573. 4. 16. V. W Warszawie odbyła się pierwsza wolna elekcja.
1578. Ukazała się pierwsza książka drukowana w Warszawie (J. Kochanowskiego „Odprawa posłów greckich“).
1596. Zygmunt III przeniósł się wraz z całym dworem z Krakowa do Warszawy.
1624. Usypano wały obronne dookoła Warszawy.
- 1624—1625. W Warszawie panowała epidemia „morowego powietrza“, wyrządzając ogromne spustoszenia wśród ludności miasta.
1648. Wieś Pragę zamieniono na samodzielne miasteczko, tzw. jurydykę.
1655. 1. IX. Karol Gustaw na czele wojsk szwedzkich wkroczył do Warszawy.

1656. 1. VII. Jan Kazimierz po długotrwałym oblężeniu odebrał Szwedom Warszawę.
1657. 17. VI. Sprzymierzony z Karolem Gustawem, księżę siedmiogrodzki, Rakoczy zajął Warszawę.
1661. Zaczęła wychodzić w Warszawie pierwsza gazeta drukowana po polsku („Merkuriusz Polski“).
1685. Marszałek wielki koronny, Stanisław Lubomirski, utworzył komisję dla naprawy ulic i kanałów w mieście.
- 1702—1707. W czasie wojen między Augustem II i Karolem XII Warszawę kilkakrotnie zajmowały i niszczyły wojska saskie i szwedzkie.
1740. August III wznowił działalność Komisji Brukowej. Komisja ta dzięki energicznemu kierownictwu (od 1742 roku) marszałka wielkiego koronnego, Franciszka Bieślińskiego, uporządkowała i wybrukowała ulice miasta oraz przyczyniła się do poprawienia wyglądu Warszawy.
1740. Ks. Stanisław Konarski założył w Warszawie wzorową szkołę dla synów szlachty, tzw. Collegium Nobilium.
1747. Biskup Andrzej Załuski oddał do publicznego użytku swoją bibliotekę.
1754. 24. VI. Ks. Piotr Baudouin rozpoczął budowę gmachów, przeznaczonych na pomieszczenie podrzutek i kalek — późniejszy Szpital Dzieciątka Jezus.
1764. 25. XI. Stanisław August Poniatowski koronował się na króla polskiego w kościele św. Jana.
1765. 1. VII. Stanisław August utworzył Komisję Dobrego Porządku, która miała sprawdzić przywileje miasta, skontrolować dochody i wydatki oraz w ogóle uporządkować gospodarkę miejską Warszawy.
1770. Z polecenia marszałka wielkiego koronnego, Stanisława-Lubomirskiego, usypano wały otaczające Warszawę. Wały te nakreśliły nowe, znacznie szersze granice miasta.
1789. 23. II. Jana Dekerta obrano prezydentem miasta Starej Warszawy.
1789. 24. XI. — 2. XII. W Warszawie obradował zjazd przedstawicieli miast królewskich. Uczestnicy zjazdu uchwalili memoriał o stanie i potrzebach miast, a następnie — ubrani na czarno (czarna procesja) — udali się do króla i marszałków sejmu celem wręczenia memoriału.
1791. 18. IV. Sejm Czteroletni uchwalił prawo o miastach, które m. in. zniosło odrębności istniejących w stolicy jurydyk, a tym samym stworzyło wielkie miasto Warszawę.
1792. 14. IV. Ignacego Zakrzewskiego obrano pierwszym prezydentem zjednoczonej Warszawy.

1794. 17 — 18. IV. Warszawa przystąpiła do powstania kościuszkowskiego. Wojsko polskie i lud stolicy po krwawej walce wyrzuciły z miasta wojsko rosyjskie.
1794. 13. VII. — 6. IX. Oblężenie Warszawy przez wojska pruskie i rosyjskie.
1794. 4. XI. Rzeź Pragi przez wojska rosyjskie.
1794. 9. XI. Do Warszawy wkroczyły wojska rosyjskie.
1796. 9. I. Po trzecim rozbiórce Polski Warszawę objęły władze pruskie.
1806. 28. XI. Do Warszawy wkroczyły wojska francuskie.
1807. 7. VII. Podpisanie traktatu pokojowego w Tylży, tworzącego Księstwo Warszawskie.
1808. 22. XII. Książę warszawski wydał dekret o zgromadzeniach gminnych m. Warszawy. Prawo głosowania uzyskali obok wszystkich posesjonatów, wojskowi odznaczeni krzyżami oraz inwalidzi.
1809. 23. IV. — 1. VI. Okupacja Warszawy przez wojska austriackie.
1813. 3. II. Do Warszawy wkroczyły wojska rosyjskie, postępujące za rozbitą armią Napoleona.
1815. 18. V. Utworzenie Królestwa Polskiego na kongresie wiedeńskim.
1816. 10. II. Postanowieniem Namiestnika Królestwa Polskiego o nowym ustroju władz miejskich zniesiono Radę Muncypalną.
1818. 14. V. Uroczyste otwarcie Królewskiego Uniwersytetu Warszawskiego.
1823. 6. V. Bank Polski rozpoczął swe czynności.
1830. 29. XI. Wybuch powstania listopadowego.
1831. 18. I. Sejm uchwalił detronizację rodziny Romanowych.
1831. 15. II. Rząd Narodowy wydał postanowienie powołujące do życia Radę Muncypalną w mieście Warszawie. Prawo wyborcze oparto przede wszystkim na cenzusie majątkowym. Wybory odbyły się w dniach 9 i 10 marca.
1831. 25. II. Na polach Grochowa stoczono bitwę w obronie Warszawy.
1831. 6 — 7. IX. W czasie bitwy warszawskiej rozstrzygnęły się losy powstania. 8. IX. wkroczyły do Warszawy wojska rosyjskie.
1831. 23. XI. Władze rosyjskie zniosły Radę Muncypalną.
1848. Otwarto i oddano do publicznego użytku pierwszą kolej żelazną (warszawsko - wiedeńską), łączącą Warszawę z Europą.
- 1851—1855. Budowa pierwszego wodociągu w Warszawie.
1857. 1. X. Uroczyste otwarcie Akademii Medyko-Chirurgicznej.

1858. 26. IX. Wprowadzono oświetlenie ulic latarniami gazowymi.
- 1859—1864. Budowa pierwszego mostu żelaznego przez Wisłę.
1861. 27. II. Wielka manifestacja na ulicach Warszawy. Pięciu poległych.
1861. 4. IV. Chcąc uspokoić wzburzoną Warszawę, Namiestnik mianował tymczasowy skład Rady Miejskiej m. Warszawy.
1861. 5. VI. Wydano ukaz określający ordynację wyborczą i kompetencje Rady Miejskiej. Prawo wyborcze, oparte na cenzusie majątkowym, posiadali tylko obywatele umiejący czytać i pisać po polsku. Wybory odbyły się 19 września.
1862. 25. XI. Uroczyste otwarcie Szkoły Głównej Warszawskiej.
1863. 22. I. Wybuch powstania styczniowego. Radni miejscy i ich zastępcy zrzekli się swych godności. Wobec bojkotu obywateli Rada Miejska przestała istnieć. W czasie powstania Rząd Narodowy utworzył tajną Radę Miejską.
1864. 5. VIII. Na stokach cytadeli stracono członków Rządu Narodowego.
1865. 17. II. Stracono na szubienicy ostatniego naczelnika Warszawy, Aleksandra Waszkowskiego.
1866. 10. I. Rosyjskie Towarzystwo Dróg Żelaznych otrzymało pozwolenie na budowę pierwszego tramwaju konnego w Warszawie.
1869. 20. VI. Ukazem cesarskim Szkołę Główną przekształcono na rosyjski Uniwersytet Warszawski.
1870. 12. I. Zatwierdzono ustawę Towarzystwa Kredytowego m. Warszawy.
1870. 1. X. Wydano rozporządzenie o urządzeniu władz miejskich Warszawy, upodabniające organizację władz stolicy do organizacji miast w Rosji.
1880. 23. X. Zawarto umowę z Towarzystwem Belgijskim na rozbudowę sieci tramwajowej.
1881. Rozpoczęto budowę nowoczesnych wodociągów i kanałów.
1881. 12. VII. Zatwierdzono statut Kasy im. Mianowskiego.
1898. 5. IX. Otwarto Politechnikę Warszawską.
1898. 24. XII. Odślonięcie pomnika Adama Mickiewicza.
1904. 13. IX. Wielka manifestacja zbrojna na placu Grzybowskim.
1905. 26. I. — 3. II. Pierwszy strajk powszechny, skierowany przeciwko władzom rosyjskim.
Strajk młodzieży szkolnej pod hasłem walki o szkołę polską.

1907. 1. III. Zatwierdzono statut Towarzystwa Naukowego Warszawskiego.
1908. 26. III. Ukazały się na mieście pierwsze tramwaje elektryczne.
1914. 6. I. Oddano do użytku publicznego III most (dziś most ks. J. Poniatowskiego).
1914. 3. VIII. Po wybuchu wojny światowej założono Komitet Obywatelski m. st. Warszawy, którego głównym zadaniem było niesienie pomocy ludności dotkniętej klęskami wojny.
1915. 4—5. VIII. Wojska rosyjskie opuściły Warszawę, wkroczyły wojska niemieckie. Komitet Obywatelski objął zarząd miastem.
1915. 22. VIII. Zorganizowany przez P. O. W. Batalion Warszawski wyruszył pod dowództwem por. T. Żulińskiego na pole walki do Legionów.
1915. 23. VIII. Komitet Obywatelski uchwalił wprowadzenie powszechnego nauczania.
1915. 15. XI. Uroczyste otwarcie Uniwersytetu i Politechniki, jako polskich uczelni.
1916. 1. IV. Zarządzenie władz okupacyjnych o przyłączeniu do Warszawy rozległych przedmieść.
1916. 9. V. Ogłoszono ordynację wyborczą do Rady Miejskiej Warszawy, która przewidywała wybory w sześciu kuriach. Ostatnia kuria była powszechna.
10. V. władze niemieckie rozwiązały Komitet Obywatelski m. st. Warszawy.
1917. 22. VII. Władze okupacyjne aresztowały w Warszawie Komendanta Józefa Piłsudskiego.
1918. 12—15. II. Demonstracje antyniemieckie w Radzie Miejskiej i na ulicach Warszawy z powodu zawarcia pokoju brzeskiego, który odrywał od Królestwa Polskiego Chełmszczyznę.
1918. 8. XI. Pod wpływem wiadomości o klęskach wojsk niemieckich, rozpoczęto rozbrajać Niemców.
1918. 10. XI. Powrót Józefa Piłsudskiego z Magdeburga.
1918. 11. XI. Józef Piłsudski objął władzę zwierzchnią w tworzącym się Państwie Polskim.
1919. 4. II. Ogłoszono dekret o samorządzie miejskim.

PODZIAŁ WARSZAWY NA STATROSTWA I OKRĘGI.

PODZIAŁ WARSZAWY NA STATYSTYCZNE I OKRĘGI.

I. Ogólne informacje o Warszawie.

Położenie geograficzne.

Warszawa (Warsz. Obserw. Astronom.) leży pod $52^{\circ} 13' 51''$ szerokości północnej oraz $21^{\circ} 1' 51''$ długości geograficznej na wschód od Greenwich.

Czas miejscowy Warszawy (słoneczny) wyprzedza obowiązujący czas środkowo-europejski (liczony według 15° dług. geogr.) o 24 min. $7\frac{1}{4}$ sek.

Wzniesienie terenu.

Wisła dzieli Warszawę na 2 części, różniące się pod względem układu pionowego. Część lewobrzeżna wznosi się średnio 110 m ponad poziom morza, prawobrzeżna — 85 m. Różnica poziomów morza Bałtyckiego i „0“ Wisły wynosi 77.7 m.

Teren właściwej Warszawy leży na lewym brzegu Wisły: przedstawia on wyniosłość (górne miasto) oddzieloną od Wisły pasem niziny (dolne miasto — Powiśle, Siekierki), wznoszącym się od 5 do 8 m nad poziomem Wisły (według wodowskazu przy moście Kierbedzia). Pas ten o szerokości około 5.5 km przy południowej granicy miasta zwęża się ku północy i zanika koło Bielan. Zbocze wyniosłości, tzw. skarpa wiślana wznosi się średnio 25 m nad poziom Wisły. Charakterystyczne wysokości niektórych części górnego miasta: Słodowiec 12 m (nad poziomem Wisły), Żoliborz 16 m, Marymont 18 m, Stare Miasto 25 m, okolice Wierzbna 31 m, Stacja Filtrów 36 m.

Prawobrzeżna część miasta — Praga przedstawia równinę wzniesioną od 5 do 7 m nad poziomem Wisły.

Najwyższe wzniesienie stolicy nad poziomem Wisły znajduje się na lewym brzegu przy zbiegu ulic Białej i Ogrodowej (38 m), najniższe — na prawym brzegu na Saskiej Kępie (3 m).

Wisła.

Długość Wisły w granicach administracyjnych stolicy wynosi: lewy brzeg około 16 km, prawy około 12.5 km. Średnia szerokość Wisły liczy na odcinku od Stacji Pomp aż do mostu Kolejowego pod Cytadela około 400 m. Dalej na północny zachód Wisła stopniowo rozszerza się do 1 kilometra koło Pelcowizny, a następnie zwęża się do 700 m koło Bielan.

Średni poziom Wisły wynosił w 1938 r. 152 cm, najwyższy 378 cm (w sierpniu), najniższy — 55 cm (w grudniu).

Spadek zwierciadła wody waha się od 0.16‰ (przy niskich stanach poziomu) do 0.35 ‰ (przy wysokich).

Średni przepływ wody na Wiśle w 1938 r. liczył 580 m³/sek.; ogólny przepływ wody w ciągu 1938 r. wyniósł przeszło 18 miliardów m³.

Stosunki klimatyczne.

Klimat Warszawy i jej okolic ma właściwości klimatu przejściowego z oceanicznego w kontynentalny. Lata nie są zbyt upalne (średnia wieloletnia za lipiec +18.4^o C), a zimy niezbyt mroźne (średnia stycznia -3.4^o C). Wiatry wieją przeważnie z kierunku zachodniego. Warszawa ma średnio rocznie 540 mm opadu. Dni w ciągu roku jest średnio bez usłonecznienia 90.3.

Notowania Stacji Meteorologicznej na Bielanych za rok 1938:

Miesiąc	Średnia temperatura (°C)	Wysokość opadów w mm.	Średnie ciśnienie w mm.	Usłonecznienie rzeczywiste w odsetkach możliwego
1938	8.6	511.7	753.4	40.5
Styczeń . . .	- 1.9	40.9	749.3	84.9
Luty . . .	- 0.4	14.6	757.7	29.7
Marzec . . .	5.8	33.8	753.8	35.7
Kwiecień . .	5.0	40.7	751.3	22.5
Maj . . .	12.3	64.8	752.6	49.3
Czerwiec . .	17.4	46.7	753.4	61.1
Lipiec . . .	19.2	76.2	752.7	48.5
Sierpień . .	20.2	89.2	750.9	56.9
Wrzesień . .	14.3	24.8	755.6	50.8
Październik .	9.7	35.8	752.2	11.8
Listopad . .	5.8	33.7	754.0	22.1
Grudzień . .	- 4.4	10.5	756.7	13.7

Średnia temperatura w 1938 r. była wyższa od średniej wieloletniej o 0.9^o C, średnie ciśnienie o 2.8 mm. Najwyższą temperaturę dnia w ciągu 1938 r. zanotowano w sierpniu (+32.9^o C), najniższą w styczniu (-21.9^o C).

Rok 1938 liczył: 96 dni zimnych (minimum temperatury poniżej 0° C), 33 dni mroźnych (stałe poniżej 0° C), 49 dni upalnych (max. temp. powyżej 25° C); 145 dni z deszczem, 37 ze śniegiem, 46 z pokrywą śnieżną.

II. Obszar.

W początkach XV wieku nastąpiło ostateczne zorganizowanie miast Starej i Nowej Warszawy. Ziemię zajęte pod budowlę tych dwóch niezależnych od siebie miast (odpowiadające mniej więcej obszarowi dzisiejszego 2 okręgu policyjnego) stopniowo rozszerzano. Szybszy rozwój budownictwa na terenie Warszawy rozpoczął się dopiero na schyłku XVI wieku, a więc w okresie stopniowego przekształcania Warszawy na stolicę rozległego polsko-litewskiego państwa. W początkach wieku XVII przesunięto granice Warszawy aż po dzisiejsze ulice: Nalewki, Ogród Saski i Kopernika. Już w tym okresie obok dwóch dawnych miast mieszczańskich znajdowały się na terenie Warszawy liczne miasteczka szlacheckie, tzw. jurydyki. W 1791 r. w związku z reformami Sejmu czteroletniego nastąpiło połączenie tych wszystkich części w jedno miasto. Do stolicy włączono wówczas również Pragę.

Nakreślone w tym czasie granice Warszawy (wzdłuż dzisiejszych ulic: Okopowej, Towarowej i Koszykowej) przetrwały zasadniczo do końca XIX wieku.

W 1916 r. przyłączono do Warszawy rozległe przedmieścia o obszarze 8 210 ha. Zaczęto wtedy znosić forty okalające Warszawę, przez co miasto uzyskało możliwość swobodnego rozwoju. W 1930 r. włączono Bielany (368 ha).

Rozbicie Warszawy na liczne samodzielne części utrudniało uporządkowanie miasta i nadanie mu odpowiedniego wyglądu pomimo poważnych prób w tym kierunku. Należała do nich działalność tzw. Komisji Brukowej, która w latach 1742 – 1766 pod energicznym kierownictwem Wielkiego Marszałka Koronnego Franciszka Bielińskiego uporządkowała większą część ulic.

Pierwszy drewniany most łączący Warszawę z Pragą istniał w latach 1573 – 1603. Most Kierbedzia został ukończony w 1864 r., most im. ks. Poniatowskiego – w 1914 r.

Rozszerzenie granic Warszawy w 1938 r.

Rozporządzeniem Rady Ministrów z dn. 22.IX.1938 r. przyłączono z gminy Bródno około 450 ha, w tym 15 ha Wisły do starostwa grodzkiego Prasko-Warszawskiego oraz z gminy Wilanów około 1 230 ha do starostwa grodzkiego Południowo-Warszawskiego. Łącznie przyłączono do miasta około 1 680 ha, w tym 15 ha Wisły.

Ogólna powierzchnia miasta wynosi po tych przyłączeniach w przybliżeniu 14 148 ha, z czego na część lewobrzezną przypada 9 179 ha, na prawobrzezną 4 293 ha, na Wisłę około 676 ha.

Długość granic miasta wzrosła równocześnie o około 8 km i osiągnęła 63 km.

Liczba mieszkańców na przyłączonych terytoriach wynosiła w końcu 1938 r. w przybliżeniu 15 tys., z czego na tereny przyłączone z gminy Wilanów przypada około 4 700, z gminy Bródno – 10.300. Ludność przyłączona z gminy Bródno obejmuje w przeważnej części mieszkańców baraków miejskich na Anopolu (około 9 tys. ludzi), którzy już poprzednio pod względem meldunkowym przyłączeni byli do stolicy. Można więc w przybliżeniu ustalić ludność Warszawy w końcu 1938 r. łącznie z przyłączonymi terenami na około 1 295 tys. mieszkańców, co przedstawia gęstość zaludnienia około 96 osób na ha.

Ponieważ przejmowanie tych obszarów nie zostało zakończone w 1938 r., wszystkie liczby i dane zawarte w tym wydawnictwie nie uwzględniają nowoprzyłączonych terenów.

Powierzchnia i granice miasta.

Ogólna powierzchnia stolicy (przed obecną inkorporacją) mierzy 12468 ha, z czego na część lewobrzeżną przypada 7949 ha, na prawobrzeżną — 3858 ha, na Wisłę — 661 ha. Długość granic miasta wynosi około 55 km. Średni punkt powierzchni (punkt ciężkości) znajduje się w połudnowej części Dynasów (między ulicami: Tamką, Cichą i Kopernika). Punkt ten oddalony jest od granic miasta:

w kierunku północnym	o 6.4 km
„ południowym	„ 6.1 „
„ wschodnim	„ 7.0 „
„ zachodnim	„ 5.5 „

Administracyjny podział miasta.

Pod względem administracyjnym stolica dzieli się na 4 starostwa grodzkie oraz 26 okręgów (komisariatów P.P.), z których okręgi od I do XV obejmują obszar miasta sprządy 1916 r.

W skład poszczególnych starostw wchodzi następujące okręgi.

Starostwo Śródmiejskie	1, 9, 10, 12, 13;
„ Północne	2, 3, 4, 5, 7, 19, 22, 26;
„ Południowe	6, 8, 11, 16, 20, 21, 23;
„ Praskie	14, 15, 17, 18, 24, 25.

Starostwo Praskie obejmuje część prawobrzeżną stolicy.

Obszar poszczególnych okręgów podaje tabl. na str. 16.

Obszar miasta według przeznaczenia.

Z ogólnego obszaru stolicy po wyłączeniu Wisły przypada na tereny pod nieruchomościami zabudowanymi około 50% powierzchni, na ulice i place zabrukowane, parki i ogrody publiczne oraz na cmentarze — 14%, na tereny kolejowe — 5%, tereny wodne około 1%. Reszta obszaru (około 30%) obejmuje tereny nie zabudowane wraz z nie zabrukowanymi placami i ulicami, ogrodami prywatnymi itp.

W szczególności przypadają w 1938 r. na:

		ha
ulice i place zabrukowane	(31. III)	737.5
tereny kolejowe	(31. XII)	588.5
parki, ogrody publiczne, szkółki	„	606.4
cmentarze	„	262.4
skwery	„	88.0
ogródki działkowe	„	106.2

Ulice, place i mosty.

Stolica liczy ogółem około 1 800 ulic, posiadających nazwy i wytyczonych w terenie. Długość ich wynosi 800 km, z czego na ulice zabrukowane przypada 504 km (63%).

Najdłuższymi alejami i ulicami wylotowymi stolicy w jej granicach są: Grochowska — 5 200 m, Czerniakowska — 4 446 m, Modlińska — 3 960 m, Miedzeszyńska — 3 850 m, Wolska — 3 825 m, Sobieskiego — 3 720 m, Grójecka — 3 570 m, Puławska — 3 570 m, Powązkowska — 3 020 m, Żwirki i Wigury — 2 640 m. Wymienione arterie wylotowe zostały w ostatnich latach uporządkowane i przystosowane do potrzeb komunikacji samochodowej.

Do najdłuższych ulic w Warszawie należą: ul. Marszałkowska — 2 900 m, Al. Niepodległości (od ul. Koszykowej do ul. Odolańskiej) — 2 640 m, Al. Waszyngtona — 2 430 m, Al. Jerozolimska — 2 260 m.

Najwęższą ulicą jest Rycerska na Starym Mieście (1.50 m).

Najszerzą arterią jest Al. Wojska Polskiego na Żoliborzu (80 m).

Przy jezdniach Warszawy założono w 1938 r. 15 stoisk parkingowych dla samochodów z 277 miejscami postojowymi. Ogólna długość ścieżek rowerowych w Warszawie wynosi 17 km.

Placów posiada Warszawa 49, w tym 34 zabrukowane. Powierzchnia ważniejszych placów wynosi w ha: Inwalidów — 3.5, Marszałka Piłsudskiego — 3.0, Wilsona — 2.2, Trzech Krzyży — 2.2, Teatralnego — 2.0, Kazimierza Wielkiego — 2.0, Kercelego — 2.0, Narutowicza — 2.0.

Przez Wisłę prowadzi 5 mostów: Poniatowskiego — bez wiaduktu — 504 m długości, z wiaduktem — 1 206 m, most na linii średnicowej — 473 m, Kierbedzia — 476 m, most dla ruchu kołowego oraz kolejowy koło Cytadeli — po 505 m.

Od dworca Głównego w kierunku wchodnim biegnie najdłuższy w Polsce tunel kolejowy dwutorowy o długości 1 400 m. Szerokość tunelu wynosi 8.10 m.

Z ogólnej powierzchni zabrukowanej ulic, placów i mostów przypadało w hektarach (według stanu z 31.III) na:

	1936	1937	1938
Chodniki	287,4	302,7	317,8
Jezdnie ulepszone (kostka, asfalt)	135,3	147,7	155,9
Jezdnie nie ulepszone	244,0	246,8	254,9
Szosa	9,2	8,9	8,9
Razem	675,9	706,1	737,5

<http://rcin.org.pl>

Budowa i naprawa ulic, mostów i wiaduktów należy do *Działu Dróg i Mostów Wydziału Technicznego* Zarządu Miejskiego. Koszt robót związanych z budową, konserwacją i remontem ulic i mostów w 1937/38 r.¹⁾ wyniósł 10 033 tys. zł. Personel Działu Dróg i Mostów liczył 138 stałych i 77 czasowych pracowników umysłowych.

W 1938 r. ukończona została nowa arteria, łącząca Żolibórz z placem Krasińskich. Powstała ona dzięki przebicciu bloku domów pomiędzy placem Krasińskich a ul. Franciszkańską, rozszerzeniu ul. Bonifraterskiej i wybudowaniu wiaduktu nad dworcem Gdańskim. Arteria ta skróciła trasę o 1 km.

Ogółem zburzono 48 budynków o łącznej kubaturze 81 tys. m³. Koszt budowy nowej arterii wraz z wiaduktem wyniósł 7 575 tys. zł., w tym 4 484 tys. zł wydano na wykup nieruchomości i mieszkań.

Oczyszczanie miasta.

Sprzątanie ulic i placów o nawierzchni ulepszonej wraz z przylegającymi chodnikami oraz niektórych ulic o nawierzchni nie ulepszonej należy do miejskiego *Zakładu Oczyszczania Miasta*. W 1938 r. Zakład sprzątał 60% powierzchni zabrukowanej, w roku poprzednim 53,7%. Tabor mechaniczny Zakładu składał się w dniu 31.III.1938 r. z 42 samochodów-zamiataczek i specjalnych oraz 72 samochodów przewozowych; tabor konny liczył 90 koni. Sprzątaniem miasta zajmowało się 1 039 osób, w tym 998 zamiataczy. Przy uprzążaniu śniegu zatrudniano bezrobotnych (38 796 robotniko-dniówek). Koszty uprzążania śniegu wyniosły 953 tys. zł. Z.O.M. prowadził również zwózkę i przeróbkę padliny i odpadków zwierzęcych; w 1937/38 r. przerobiono w *Zakładzie Utylizacyjnym* 1 569 tys. kg padliny i odpadków. Na terenie Warszawy istniało 27 miejskich szaletów, w tym 13 podziemnych, oraz 10 pisuarów.

Kapitał zakładowy i obrotowy Zakładu Oczyszczania Miasta wynosił w 1937/38 r. 6 431,4 tys. zł. Suma wykonania budżetu wyniosła w 1937/38 r. 6 900,6 tys. zł, wydatki inwestycyjne — 749 tys. zł, w tym 126 tys. zł na budowę 3 nowych szaletów podziemnych. W 1937/38 r. Zakład zatrudniał 1 442 osoby.

Oświetlanie miasta.

W końcu 1938 r. było oświetlonych: elektrycznością 727 ulic, liczących 357 km długości, gazem 402 ulice długości 184,5 km. Liczba czynnych lamp elektrycznych wynosiła 9 921, gazowych 6 819.

¹⁾ Rok budżetowy od I.V. do 31.III.

Sprawy dotyczące oświetlenia miasta, nadzoru nad bezpieczeństwem dźwigów oraz budowy i utrzymania urządzeń elektrycznych w instytucjach miejskich, należą do *Inspekcji Elektrycznej*. Koszt oświetlenia ulic wyniósł w 1937/38 r. 1452,8 tys. zł, w tym elektrycznością — 770,8 tys. zł. Osób zatrudnionych przy oświetlaniu było 213.

Zielen.

Stolica liczy 23 parki i ogrody publiczne, z czego 17 należy do Miasta, 6 — do Państwa.

Parki i laski miejskie	Obszar w ha
Park na Olszynie Grochowskiej (zakładany)	85,0
„ Paderewskiego	56,5
Ogród Zoologiczny	32,0
Park Traugutta	20,9
„ Moniuszki na Żoliborzu Dolnym (zakładany)	16,0
Ogród Saski	15,2
Park Praski	6,4
„ Żeromskiego	6,0
„ gen. Sowińskiego	5,3
„ Ujazdowski	5,0
„ Wielkopolski	5,0
„ im. gen. Dreszera	4,4
Ogród Krasieńskich	3,8
Kolonia Techników na Żoliborzu	0,8
Lasek Bielański	139,5
„ na Kole	33,0
„ „ Polach Bielańskich	27,0
Parki państwowe	
Park Łazienkowski łącznie z Belwederskim	73,1
„ Sobieskiego	18,0
„ Sielecki	18,0
Ogród Botaniczny	4,5
„ Pomologiczny	4,4

Ogólna powierzchnia parków, ogrodów, lasków i innych plantacji miejskich w granicach stolicy wynosi łącznie około 488 ha, parków państwowych — 118 ha.

Liczba *skwerów* na ulicach i placach wynosiła w końcu 1938 r. 146, *pasów zieleni* około 3 900. Obszar ich liczył łącznie w końcu 1936 r. 81,4 ha, w końcu 1937 r. — 84,7 ha, w końcu 1938 r. — 88 ha.

Warszawa posiada 15 *ogródków dla młodzieży*: 11 jorda-

nowskich, 3 im. Rawa oraz 1 przy Miejskim Ośrodku Zdrowia. Ogródki przeważnie znajdują się przy parkach.

Liczba drzew na ulicach i placach publicznych wynosiła w końcu 1936 r. — 39 680, 1937 r. — 42 474, 1938 r. — 43 039.

Zieleńce i parki miejskie z wyjątkiem Ogródu Zoologicznego podlegają *Wydziałowi Ogrodniczemu* Zarządu Miejskiego. Wydział prowadzi ponadto 2 szkółki i zakład hodowli roślin o powierzchni 26.0 ha, w których produkuje się kwiaty, drzewa i krzewy na użytek parków i skwerów. Liczba roślin na gruncie i w szklarniach wynosiła w dn. 31.III.1938 r. około 214 tys., w ciągu 1937/38 r. wyprodukowano około 611 tys. roślin. Liczba drzew i krzewów w szkółkach wynosiła około 232 tys., w ciągu roku wyprodukowano około 72 tys.

Wydział zatrudniał według stanu z dn. 31.III.1938 r. 252 osoby, w tym 81 ogrodników fachowych i 144 robotników i dozorców. Ponadto Wydział zatrudniał robotników sezonowych (około 240 tys. robotniko-dniówek).

Wydatki Miasta na utrzymanie parków i ogrodów wyniosły w 1937/38 r. 2 374.3 tys. zł.

W ciągu trzech lat 1936—1938 obszar miejskich parków, ogrodów i skwerów zwiększył się o 190.48 ha, z 385.91 ha do 576.39 ha.

Z ważniejszych inwestycji wykonanych w 1938 r. należy wymienić Zieleniec Wielkopolski o powierzchni 5 ha (między ul. Filtrową i Wawelską), roboty ziemne w parku im. gen. Sołwińskiego na Woli, które obejmowały plantowanie, zakładanie trawników (16.7 tys m²), wykończenie robót ziemnych w trzeciej części parku Traugutta przy forcie Legionów (m. in. obsianie trawników na powierzchni 49.5 tys. m²), roboty przy urządzaniu parku na forcie Dąbrowskiego (na Czerniakowie) i rozpoczęcie robót przy plantowaniu terenu projektowanego parku na Olszynie Grochowskiej.

Ogródki działkowe.

W końcu 1938 r. było 16 kolonii ogródków działkowych o obszarze 106.2 ha, z tego ogródki na terenach państwowych zajmowały 74.6 ha, na miejskich — 31.6 ha. Liczba działek wynosiła 1 710.

Lasy podstoleczne.

W ustawowej strefie mieszkaniowych uprawnień miasta (w promieniu 15 km) leżą częściowo lub całkowicie następujące lasy:

<http://rcin.org.pl>

O b s z a r

	Ogółem ha	W promieniu 15 km ha
Lasy maj. Jabłonna	2 847	420
„ „ Nieporęt	968	270
„ koło Rembertowa i Zielonki	2 470	2 470
Rezerwat „Wawer“	311	311
Lasy koło Międzylesia	442	442
Las Kabacki (miejski)	914	914
Puszcza Kampinowska	18 400	600
Las Młociński (miejski)	114	114

Cmentarze.

Warszawa posiada 13 cmentarzy, w tym 5 rzymskokatolickich, 1 ewang.-augsb., 1 ewang.-reform., 1 prawosławny, 1 starowierów, 1 muzułmański, 1 mariawicki oraz 2 mojżeszowe. Do większych cmentarzy należą:

Cmentarze	Obszar w ha	Liczba pogrzebów w 1938 r.
Brudziński katolicki	113,3	8 631
Powązkowski „	43,0	1 754
Mojżeszowy przy ul. Okopowej	27,8	1 333
Wolski prawosławny	18,4	144
Wojskowy katolicki	17,2	375
Mojżeszowy na Pradze	12,1	3 352
Wolski katolicki	11,7	1 046
Ewangelicko-augsburski	10,7	317

Porty i tereny wodne.

Na Wiśle są 2 porty: Czerniakowski (4.5 ha obszaru) oraz Handlowy na Pradze (7.5 ha). Do większych jezior należą: Czerniakowskie (20.4 ha), Kamionkowskie (11.3 ha) oraz Gólcawskie (2.0 ha).

Miejska własność gruntowa.

W obrębie granic administracyjnych stolicy własność miejska i fundacyjna pod zarządem Miasta rozciąga się — poza ulicami — na obszar 1 292 ha (tj. 10.3% ogólnej powierzchni miasta), w tym tereny fundacyjne — 404 ha. Spośród miejskiej własności gruntowej przypada na tereny nie zabudowane 236.9 ha.

W 1938 r. Miasto nabyło 117.2 ha, w tym na cele regulacyjne — 9 ha, otrzymało tytułem darowizn 30.3 ha (pod ulice), w tym od Skarbu Państwa 2.5 ha.

Wartość terenów niezabudowanych miejskich wynosiła na dzień 1.IV.1938 r. 23 326.9 tys. zł.

Poza granicami miasta należą do Gminy Warszawy lasy Młociński i Kabacki (patrz str. 9) oraz grunty fundacyjne o obszarze 3 442.6 ha, z czego na grunty leśne przypada 2 506 ha, resztę zaś stanowią grunty orne, łąki, ogrody oraz nieużytki.

Zarząd miejskich terenów rolno-leśnych — poza lasami Młocińskim i Kabackim — należy do *Agrilu* (Admin. Gosp. Rolnego i Leśnego m. st. Warszawy), który ponadto użytkuje na terenie Warszawy fundacyjny folwark Rakowiec (350.8 ha) oraz fermę Ksawerów (10.4 ha).

W 1937/38 r. *Agri* zatrudniał stale w gospodarstwach rolno-leśnych 85 osób; liczba robotników sezonowych w dniu 31.III. 1938 r. wynosiła 431 osób. Suma wykonania budżetu *Agrilu* w 1937/38 r. w dziale rolno-leśnym wyniosła 1 100.5 tys. zł. Wartość gospodarstwa rolno-leśnego *Agrilu* szacuje się na 24 639.2 tys. zł.

III. Nieruchomości, budynki, mieszkania, bezpieczeństwo ogniowe.

Stare i Nowe Miasto w XVII wieku było gęsto zabudowane domami murowanymi, najczęściej kilkupiętrowymi. Pozostała część Warszawy posiadała przeważnie luźno stojące kościoły, dworki lub pałace otoczone dużymi ogrodami. Stan powyższy, zupełnie wyraźnie występujący w początkach XVII wieku, przetrwał prawie bez zmian do początków XIX wieku. Druga połowa XIX wieku była okresem szybkiego rozwoju miasta. Zabudowa miała charakter zwarty, zacieśniony wskutek zniekształcenia Warszawy przez fortecę co nie pozwalało na rozrost miasta wszcz. Stolica przekształciła się w tym okresie z miasta luźno i nisko zabudowanego w miasto bardzo ciasno i wysoko zabudowane.

Liczba nieruchomości w Warszawie wraz z Pragą wynosiła:

Rok	Liczba nieruchomości zabudowanych
1882	4 172
1919	10 136
1931	13 731

Braki zaopatrywania w wodę oraz gęsta zabudowa były przyczyną częstych pożarów na Starym i Nowym Mieście. Już w wieku XVI włożono na wszystkie cechy obowiązek utrzymywania w porządku narzędzi koniecznych do gaszenia ognia oraz spiesznie na ratunek w czasie pożaru. W wieku XVIII obowiązek ten nałożono na milicję miejską. W r. 1835 przystąpiono do zorganizowania zawodowej Straży Ogniowej, podlegającej początkowo władzom wojskowym, a od r. 1873 — oberpolicmajstrowi m. Warszawy. W sierpniu 1915 r. Straż Ogniowa przeszła pod zarząd Komitetu Obywatelskiego, a następnie Magistratu m. Warszawy, który przystąpił do stopniowej mechanizacji straży, zakończonej w 1928 r., kiedy sprzedano ostatnie konie.

Nieruchomości.

Liczba nieruchomości zabudowanych wynosiła na początku roku:

1937	17 405
1938	18 358
1939	19 053

Przewłaszczeń nieruchomości było:

	1936	1937	1938
liczba transakcji	2 975	2 024	2 398
suma w tys. zł	106 484	86 034	104 772

Według spisu 1931 r. było w stolicy 13 075 nieruchomości mieszkalnych, z czego przypada na nieruchomości posiadające:

1 mieszkanie	1 840	tj. 14.0 ⁰ /o
2—5 mieszkań	3 052	„ 23.3 ⁰ /o
6—20 „	4 001	„ 30.8 ⁰ /o
21—50 „	3 014	„ 23.0 ⁰ /o
51 i więcej	1 168	„ 8.9 ⁰ /o

W porównaniu z 1921 r. najsilniej stosunkowo zwiększyła się liczba nieruchomości, posiadających 1 mieszkanie (wzrost 87.9⁰/o), następnie 2—5 mieszkań (wzrost 56.0⁰/o) oraz liczących powyżej 50 mieszkań (wzrost 42.0⁰/o).

Liczba budynków mieszkalnych 1931 r. (na dzień spisu powszechnego) wynosiła 24 832.

Mieszkania.

Według spisu 1931 r. Warszawa liczyła 249 057 mieszkań, co w porównaniu ze spisem z 1921 r. stanowi przyrost o 21.9⁰/o.

W szczególności przypadało w 1931 r. na mieszkania:

1-izbowe	105 989	tj. 42.7 ⁰ /o
2 „	60 686	„ 24.3 ⁰ /o
3 „	40 386	„ 16.2 ⁰ /o
4 „ i więcej	40 999	„ 16.4 ⁰ /o
niewiadome	997	„ 0.4 ⁰ /o

W mieszkaniach 1-izbowych mieszkało w 1921 r. 31.2⁰/o ludności Warszawy, w 1931 r. — 36.9⁰/o. Na 1 izbę przypadało średnio osób w mieszkaniach:

	1921	1931
1-izbowych	3.7	4.0
2 „	2.4	2.3
3 „	1.8	1.7

Na dzień 1.I.1938 r. w Warszawie było 296 852 zamieszkałych lokali, w tym 101 na terenie komisariatu wodnego.

Ruch budowlany.

Ruch budowlany w Warszawie w 1938 r. przedstawiał się według danych tymczasowych, jak następuje:

Ukończono nowych budynków	807
w tym mieszkalnych	691
Przebudowano lub nadbudowano budynków	109
w tym mieszkalnych	71

Kubatura ukończonych budów w 1938 r. wyniosła ogółem 2 594 tys. m³, z czego przypadało:

na nowe budynki mieszkalne	2 268 tys. m ³
„ nadbudowy i przebudowy mieszkalne	78 „ „
„ nowe budynki niemieszkalne	207 „ „

Liczba ukończonych w 1938 r. mieszkań i izb wyniosła:

	Mieszkania	Izby
Ogółem	8 508	20 253
w tym:		
w nowych budynkach	8 091	19 477
„ budynkach nadbudowa- nych lub przebudowanych	417	776

W 1938 r. rozebrano ogółem 132 obiekty mieszkalne (budynki lub ich części), liczące 1 332 izby.

Z pomiędzy większych budynków wzniesionych przez miasto w 1938 r. ukończono: Muzeum Narodowe o kubaturze 152 tys. m³ i Dom Turystyczny o kubaturze 29 tys. m³.

W 1938 r. odsłonięta została część murów obronnych Starej Warszawy. Odrestaurowany mur wewnętrzny posiada długość 145 m, co stanowi około 1/6 części murów Starej Warszawy. Koszt robót wyniósł około 300 tys. zł.

Budowa i remont gmachów miejskich należy do *Działu Architektury Wydziału Technicznego*. W 1937/38 r. Dział ten liczył 44 stałych i 4 czasowych pracowników umysłowych. Wydatki Miasta na nowe budowle wyniosły w 1937/38 r. 8 937 tys. zł, na remonty — 1 202 tys. zł.

Nadzór policyjno-budowlany nad istniejącymi i nowowznoszonymi budynkami sprawuje *Wydział Nadzoru Budowlanego Zarządu Miejskiego*.

W 1938 r. Wydział zatwierdził 2 877 projektów budowlanych, wydał 2 605 pozwoleń na budowę i przebudowę, 8 625 nakazów na remont oraz 763 na rozbiórkę.

Wydział zatrudniał w 1937/38 r. 151 pracowników, w tym 88 — personelu technicznego.

Wydatki Miasta na nadzór budowlany wyniosły w 1937/38 r. 734.8 tys. zł.

Nadzór nad budową i konserwacją gmachów państwowych sprawuje *Wydział Komunikacyjno-Budowlany Komisariatu Rządu*.

Pożyczki budowlane.

Wyplacono z Państw. Funduszu Budowlanego pożyczek w tys. zł na:

	1936	1937	1938
nowe budynki ogółem	10 615	6 608	6 186
na remonty	199	128	219

Pożary.

W 1938 r. były w stolicy 653 pożary, w tym z powodu wadliwej konstrukcji — 121, wskutek nieostrożności — 205, z eksplozji — 8, z przyczyn niewiadomych i innych — 319. Stwierdzono w 1938 r. 24 fałszywe alarmy.

Z dużych pożarów w 1938 r. można wymienić pożar w garbarni przy ul. Elbląskiej, w fabryce lakierów przy ul. Burakowskiej, oraz pożar w składach towarowych przy ul. Spiskiej.

Straż Ogniowa.

Straż Ogniową utrzymuje Miasto. Składa się ona z 5 oddziałów, z których jeden znajduje się na Pradze, oraz 1 posterunku (Praga).

W końcu 1938 r. Straż liczyła 490 osób, w tym 12 oficerów i 472 strażaków.

Tabor Straży w końcu 1938 r. posiadał: 13 autopomp, 4 drabiny mechaniczne, 3 cysterny, 5 motopomp przenośnych, 4 samochody rekwizytowe, 3 samochody ciężarowe i półciężarowe oraz 3 — osobowe.

Wydatki Straży Ogniowej wyniosły w 1937/38 r. 2 105 tys. zł.

W 1937/38 r. wykańczano 13 wozów pożarniczych z wyposażeniem kosztem około 400 tys. zł.

Ubezpieczenie od ognia.

Wszystkie nieruchomości zabudowane z wyjątkiem państwowych i zakładów fabrycznych podlegają obowiązkowi ubezpieczenia od ognia w *Powsz. Zakładzie Ubezpieczeń Wzajemnych*. Na 1.I.1939 r. było ubezpieczonych na terenie Warszawy 17 373

nieruchomości oszacowanych na 2 924 mln. zł. W ciągu 1938 r. ubezpieczono 916 nieruchomości na 133,3 mln. zł.

W 1938 r. Zakład Ubezpieczeń Wzajemnych wypłacił 136 tys. zł za szkody pożarowe w budynkach.

IV. Ludność.

Na podstawie liczby domów i relacji pamiętnikarzy można stwierdzić, że liczba ludności Warszawy już od końca XVI wieku powoli wzrastała i to pomimo wstrząsów politycznych lub epidemii często nawiedzających miasto. Pierwsze dokładniejsze informacje o ludności stolicy dotyczą dopiero 1787 r. (96,1 tys.). Dane wcześniejsze są tylko przybliżone.

Liczba ludności Warszawy wynosiła:

Rok	Liczba mieszkańców	w tym żydów	% żydów
1797	64,8 tys.	7,7 tys.	11,9
1816	81,2 „	15,6 „	19,2
1832	126,8 „	31,9 „	25,2
1864	222,9 „	72,8 „	32,7
1877	308,5 „	102,2 „	33,1

Rozwój ludności.

Ludność Warszawy wynosiła według spisów:

Rok	Liczba mieszkańców	w tym żydów	% żydów
1882	383,0 tys.	127,9 tys.	33,4
1897	601,4 „	212,9 „	35,4
1921	936,7 „	310,3 „	33,1
1931	1 171,9 „	352,7 „	30,1
1938	1 265,6 „	368,3 „	29,1

Ludność zamieszkała na dzień 1.I.1939 r. liczyła (według szacunku) 1 289,5 tys. osób, w tym 375 tys. żydów (29,1%).

Sredni roczny przyrost ludności wynosił w latach 1921—1931: 2,7%, w latach 1932—1937: 1,3%.

Wiek, płeć, stan cywilny, wyznanie i zawód ludności według spisu 1931 r. (bez niewiadomych).

Podział ludności według wieku (w tysiącach osób):

Wiek	Liczba	%
do 4 lat	89,7	7,7
5 — 9	107,0	9,1
10 — 14	77,9	6,7
15 — 19	103,1	8,8
20 — 24	137,9	11,8
25 — 29	130,9	11,2
30 — 49	336,4	28,9
50 — 69	157,3	13,5
70 i więcej	28,2	2,3

Odsetek kobiet wynosił 54,4% ogółu ludności.

Stan cywilny osób w wieku 15 lat i powyżej był następujący (w tysiącach osób):

Stan cywilny	Liczba	%
Wolny	381,5	42,5
Małżeński	425,3	47,7
Wdowi	80,1	8,9
Rozwiedziony	7,7	0,9

Według wyznań było w 1931 r. (w tysiącach osób):

	Liczba	%
Rzymskokatolików	783,9	67,0
Prawosławnych	9,0	0,8
Ewangelików	21,2	1,8
Wyzn. mojżeszowego	352,7	30,1
Innych wyznań	2,3	0,3

Podział ludności według płci i stosunku do zawodu był następujący (w tysiącach osób):

	Ogółem	W tym Zawodowo-czynnych	
Mężczyzn	584,1	347,4	65,0%
Kobiet	637,8	218,1	34,2%
Razem	1 171,9	565,5	48,3%

Ludność według działów zawodowych (w tysiącach osób):

	Liczba	%
Rolnictwo, ogrodnictwo	9,3	0,8
Przemysł i górnictwo	499,7	42,6
Handel i ubezpieczenia	235,0	20,1
Komunikacja i transport	104,6	8,9
Służba domowa	60,2	5,1
Służba publiczna ¹⁾	160,8	13,7
Utrzymujący się bez pracy	66,4	5,7
Zawód niewiadomy lub nie określony	85,8	3,1

Ludność zawodowo-czynna według stanowiska społecznego (w tysiącach osób):

	Liczba	%
Samodzielni zatrudniający obce siły robocze	18,5	3,3
„ nie zatrudniający obcych sił roboczych	104,0	18,4
Pracownicy umysłowi	102,4	18,1
Robotnicy i chałupnicy	294,7	52,1
Stanowisko społeczne nie określone	²⁾ 28,7	5,1
Pomagający członkowie rodzin	17,2	3,0

¹⁾ Oraz szkolnictwo, nauka, kultura, służba zdrowia, higiena i opieka społeczna.

²⁾ W tym utrzymujących się bez pracy zarobkowej 27,2 tys. osób.

Ludność według okręgów (dane szacunkowe).

Nazwa okręgu	Obszar w ha	Ludność w dn. 1.I. 1939 r.			Liczba ludności 9.XII. 1931 r. na ha
		Ogółem w tysiącach	W tym żydów %	Ludność na 1 ha	
1. Krak. Przedm.	116	38,2	7,8	330	362
2. Stare Miasto	106	48,9	38,2	462	478
3. Leszno	173	96,1	58,2	556	545
4. Muranów	116	62,5	91,3	539	539
5. Powązki	208	96,0	76,9	462	433
6. Towarowy	174	69,6	27,4	400	412
7. Mirowski	168	99,1	39,1	590	588
8. Grzybowski	99	68,8	54,5	695	729
9. Ujazdowski	396	39,4	5,6	99	99
10. Ordynackie	137	44,3	9,1	324	347
11. Koszyki	261	52,0	10,6	199	214
12. Ratuszowy	121	27,9	45,8	231	248
13. Sołec	203	56,4	9,3	278	293
14. Praga-Północ	888	59,6	15,4	154	146
15. Praga-Południe	578	64,1	20,3	110	91
16. Mokotów	1 054	53,7	5,4	51	35
17. Grochów	1 722	47,2	3,9	27	10
18. Gołędzinów	406	18,2	9,9	45	19
19. Koło	176	13,2	3,3	75	55
20. Sielce	560	23,1	5,8	41	31
21. Czerniaków	1 054	11,8	9,6	11	8
22. Wola	569	32,1	7,3	56	51
23. Ochota	619	44,3	7,2	71	67
24. Targówek	579	38,8	3,0	67	37
25. Bródno	185	18,4	3,5	100	80
26. Marymont	1 639	65,8	3,9	40	26
Ogółem	11 807	1 289,5	29,1	109	99

) Łącznie z Annapolem (baraki miejskie).

Największe zagęszczenie ludności (w 1938 r.) posiadały: na lewym brzegu Wisły — ul. Zamenhofs i jej okolice (okrąg 5) przeszło 1 600 osób na ha, na prawym brzegu Wisły — ul. Wiłńska i okolice (okrąg 14) przeszło 450 osób na ha.

Ruch wędrowniczy ludności.

Liczba przyjazdów czasowych do Warszawy wynosiła:

	1936	1937	1938
Ogółem przyjazdów	380 587	424 827	489 223
w tym do hoteli	278 349	298 903	352 853
Przyjazdów cudzoziemców	37 326	37 658	32 598
w tym do hoteli	31 308	31 263	26 908

Na dzień 1.I.1939 r. było zarejestrowanych w Warszawie
10 913 cudzoziemców.

Wyemigrowało za granicę osób:

	1936	1937	1938
Ogółem	2 424	1 378	1 137
w tym żydów	2 096	1 101	1 078

Prowadzeniem rejestru mieszkańców, ewidencją osób czasowo przebywających oraz cudzoziemców, meldunkami itp. zajmuje się *Wydział Ewidencji Ludności* Zarządu Miejskiego.

W ciągu 1938 r. przybyło na stałe zamieszkanie do Warszawy według ksiąg ruchu ludności — 71 543 osoby, wyjechało do innych gmin — 58 323 osoby. Meldunków przyjęto — 1 494 189, sporządzono dowodów osobistych — 35 774, poświadczeń zamieszkania — 120 230, informacji adresowych udzielono — 559 999.

Wydział Ewidencji zatrudniał w 1937/38 r. 348 osób, w tym 26 pracowników fizycznych. Wydatki Wydziału Ewidencji wyniosły w 1937/38 r. 1 072,9 tys. zł.

Ruch naturalny ludności.

	1936	1937	1938
Małżeństwa	10 816	10 857	11 931
w tym chrześcijan	9 280	9 241	10 259
żydów	1 536	1 616	1 672
Urodzenia żywe	16 614	16 867	18 723
w tym chrześcijan	11 748	11 898	12 788
żydów	4 871	4 974	5 940
Urodzenia martwe	469	465	435
w tym chrześcijan	184	181	195
żydów	285	284	240
Zgony	13 044	14 252	13 783
w tym chrześcijan	9 588	10 394	10 104
żydów	3 506	3 858	3 679
Zgony dzieci poniżej 1 roku	1 827	1 696	1 716
w tym chrześcijan	1 485	1 346	1 337
żydów	392	350	379

Zmiany, jakie zaszły od 1910 r. w liczbach stosunkowych¹⁾ urodzeń i zgonów oraz w przyroście naturalnym ludności (nadwyżka urodzeń nad zgonami) przedstawia poniższe zestawienie:

	1910—14	1924—28	1936	1937	1938
Małżeństw	8,4	8,2	8,7	8,6	9,3
Urodzeń żywych	26,7	20,4	13,4	13,4	14,7
Zgonów (bez martwo urodzonych)	18,2	13,9	10,5	11,3	10,8
Przyrost naturalny	8,7	6,5	2,9	2,1	3,9

¹⁾ Na 1000 mieszkańców.

Na 100 żywo urodzonych przypada zgonów dzieci poniżej 1 roku: w 1936 r. — 11,3, w 1937 r. — 10,1, w 1938 r. — 9,6.

Zgony według wieku i płci w 1938 r.:

Wiek zmarłych	Mężczyźni	Kobiety	Razem
do 1 roku	917	799	1 716
od 1 do 4 lat	306	253	559
„ 5 „ 19 „	366	348	714
„ 20 „ 39 „	1 065	1 007	2 072
„ 40 „ 59 „	1 740	1 316	3 056
„ 60 „ 79 „	2 213	2 518	4 731
80 i wyżej	298	613	911
niewiadomy wiek	20	4	24
Razem	6 925	6 858	13 783

Zgony według płci i ważniejszych przyczyn w 1938 r.:

	Mężczyźni	Kobiety	Razem
Choroby zakaźne i pasożytnicze	409	402	811
w tym: Dur brzuszny	78	79	157
„ osutkowy	4	—	4
Odra	30	28	58
Płonica	36	35	71
Krzusiec	25	28	53
Błonica	44	41	85
Grypa	55	71	126
Róża	18	22	40
Gruźlica	1 187	765	1 952
Rak i inne nowotwory złośliwe	545	783	1 328
Choroby serca	1 327	1 416	2 743
Inne choroby narządów krążenia	122	156	278
Choroby układu nerwowego	427	525	952
Zapalenie płuc	760	636	1 396
Inne choroby narządów oddechowych	167	123	290
Biegunka i zapalenie jelit	202	196	398
Inne choroby narządów trawienia	232	258	490
Choroby narządów moczopłciowych	187	133	320
„ ciąży i porodu	—	110	110
„ okresu niemowlęctwa i wady rozwoju	199	171	370
Starczość	84	224	308
Samobójstwo	184	153	337
Śmierć przypadkowa	235	103	338
Zabójstwo	31	13	44

Umieralność według wieku, płci i wyznań w latach 1931 i 1932:

Wyznanie i płeć	Na 100 noworodków dożywa wieku lat							Przeciętne trwanie ży- cia nowo- rodka lat
	1	5	15	30	45	60	75	
Chrześcijanie								
mężczyźni	85,8	81,4	79,0	73,1	64,3	47,3	17,6	48,6
kobiety	87,6	83,5	81,4	76,6	70,3	59,0	33,1	54,9
Żydzi								
mężczyźni	92,0	87,9	85,9	82,0	76,6	60,8	23,5	56,2
kobiety	93,0	89,3	87,4	84,1	78,2	65,8	31,3	59,1

Zamachy samobójcze.

	1936	1937	1938
Chrześcijanie	1 224	1 123	1 106
w tym mężczyzn	558	538	500
kobiet	666	585	606
Żydzi	159	178	156
w tym mężczyzn	80	96	77
kobiet	79	82	79
Razem	1 383	1 301	1 262
w tym śmiertelne	371	380	359

Na 100 000 mieszkańców przypadało zamachów samobój-
czych: w 1936 r. — 112, w 1937 r. — 104, w 1938 r. — 99.

W 1938 r. popełniło samobójstw przez:

	Ogółem osób	Kobiety	Żydzi
Otrucie	863	553	91
Postrzały	55	10	7
Rany cięte i kłute	95	26	10
Powieszenie się	79	14	12
Utopienie się	36	15	6
Rzucenie się z wysokości	103	49	27
Inne rodzaje samobójstw	31	18	3
Razem	1 262	685	156

V. Zdrowie publiczne.

Za czasów dawnej Rzeczypospolitej szpitale w Warszawie powstawały z prywatnych zapisów, prawie z reguły zarządzały nimi zgromadzenia zakonne, bądź gminy wyznaniowe. Pierwszy szpital warszawski, św. Ducha (początkowo przytułek dla starców) założyła księżna Anna Mazowiecka w początkach XV wieku. Mimo poważnych usług oddawanych przez szpitale — zwłaszcza w czasie panowania epidemii — stan ich i liczba łóżek pozostawały bardzo wiele do życzenia. Na początku wieku XIX w czasie wojen napoleońskich i w czasie powstania listopadowego nastąpił raptowny, ale tylko chwilowy wzrost liczby szpitali. W 1842 r. ostatecznie władze odebrały zarząd szpitali z rąk kościoła i powierzyły go Radzie Głównej Opiekuńczej oraz radom szczegółowym przy każdym szpitalu. W 1870 r. przekazano szpitale warszawskie Radzie Miejskiej Dobroczynności Publicznej, która miała je prowadzić na zasadach samowystarczalności. Nowa instytucja będąca w rzeczywistości organem rządowym władz rosyjskich zniweczyła wszystkie korzyści, jakie dawała ustawa z 1842 r. Szpitale pod zarządem administracji rosyjskiej tak podupadły, że władze zdecydowały w roku 1907 przekazać je Miastu. Odtąd mimo finansowych trudności władz miejskich rozpoczęto stałą acz powolną rozbudowę i unowocześnianie szpitali. Przejęcie w 1915 r. przez Komitet Obywatelski, a następnie przez Magistrat spraw służby zdrowia, umożliwiło rozpoczęcie na szeroką skalę zakrojonych prac, zmierzających do zapobiegania epidemiom, chorobom zakaźnym oraz chorobom społecznym. Miejskie ośrodki zdrowia, przychodnie i stacje opieki nad dziećmi obok przychodni społecznych, Ubezpieczalni Społecznej oraz państwowej i miejskiej pomocy lekarskiej przyczyniły się wydatnie do spopularyzowania zasad lecznictwa i higieny oraz do zmniejszenia się umieralności w stolicy.

Służba zdrowia.

Ochroną zdrowia publicznego (poza lecznictwem w szpitalach) zajmuje się z ramienia Zarządu Miejskiego *Wydział Opieki Społecznej i Zdrowia Publicznego*, który zatrudniał w służbie zdrowia w 1937/38 r. 377 osób personelu oraz około 120 lekarzy płatnych od godziny. Wydatki Wydziału na zdrowie publiczne wyniosły w 1937/38 r. 8 815 tys. zł.

Wydział Zdrowia Komisariatu Rządu na m. st. Warszawę — poza czynnościami nadzorczymi w zakresie zdrowia publicznego — prowadzi lecznictwo funkcyjariuszy państwowych, kontrolę i lecznictwo sanitarno-obyczajowe, rejestrację służby zdrowia i zakładów leczniczych oraz nadzór nad aptekami i nadzór weterynaryjny.

Warszawa liczyła w końcu 1938 r.:

Lekarzy	2 816
Dentystów	1 412
Felczerów	301
Akuszerek	1 357
Farmaceutów	773
Lekarzy weterynarii	203

W końcu 1938 r. było w stolicy 113 *apteek* prywatnych, 11 — *Ubezpieczalni Społecznej*, oraz 16 *apteek* innych instytucji i organizacji.

<http://rcin.org.pl>

Miejskie ośrodki zdrowia i przychodnie.

Miejska opieka nad zdrowiem ludności ogniskuje się w 10 miejskich ośrodkach zdrowia i opieki społecznej.

Ośrodki prócz akcji zapobiegawczej mają na celu zwalczanie chorób społecznych oraz nadmiernej umieralności niemowląt. Ponadto rozciągają opiekę nad dźiatwą szkolną (szkół powszechnych publicznych i przedszkoli). Personel ośrodków liczył w końcu 1938 r.: 153 lekarzy, 18 dentystów, 131 pielęgniarek i higienistek.

Działalność miejskich ośrodków zdrowia w 1938 r.:

Rodzaj poradni	Liczba poradni	Udzielono porad	Osób pod opieką
Przeciwgruźlicze	10	41 687	21 130
Dla dzieci poniżej 2 lat	11	47 716	16 954
Dla kobiet ciężarnych	10	8 558	3 996
Przeciwjaglicze	11	92 856	18 389
Przeciwweneryczne	9	52 974	9 443
Przeciwalkoholowe	1	2 071	691
Inne (przeciwmalaryczna, pedologiczna, laryngologiczna)	5	906	648
Razem	55	249 748	71 241

Prócz przychodni w miejskich ośrodkach zdrowia istnieje jeszcze 12 przychodni przy szpitalach miejskich oraz 8 przy klinikach uniwersyteckich. Ogółem w 1938 r. udzielono w przychodniach miejskich 352 934 porady.

Poza przychodniami miejskimi i uniwersyteckimi w końcu 1938 r. było 150 przychodni społecznych, prywatnych i innych. Stacji opieki nad niemowlętami było 25, w tym społecznych — 15, przy miejskich ośrodkach zdrowia — 10.

Urzędy sanitarne przy ośrodkach zdrowia prowadzą nadzór nad stanem zdrowotnym miasta, nadzór nad artykułami spożywczymi i przedmiotami użytku oraz walkę z chorobami zakaźnymi.

Zameldowano ważniejszych chorób zakaźnych:

	1936	1937	1938
Dury brzuszny i rzekome	1 580	1 844	1 488
Dur osutkowy	16	15	23
Płonica	2 996	4 597	2 238
Błonica	1 471	2 158	2 223
Krzusiec	1 574	585	1 623
Odra	3 522	3 884	4 896
Czerwonka	16	14	39
Róża	1 190	1 278	1 021
Jaglica	23	130	585
Dreńwica	45	52	51

Szczepień ochronnych wykonano w 1938 r.: przeciwko durowi brzuszemu — 103 383, błonicy — 70 153, ospie — 43 005.

Urzędy sanitarne zatrudniały w 1937/38 r. — 62 osoby, w tym 24 lekarzy i 38 kontrolerów sanitarnych.

Pomoc lekarska dla pracowników miejskich i państwowych.

Personel lekarski i pomocniczo-lekarski *Miejskiej Pomocy Lekarskiej* dla pracowników Zarządu Miejskiego w m. st. Warszawie liczył w końcu 1938 r. 111 osób, w tym lekarzy okręgowych — 33, lekarzy specjalistów — 43, lekarzy dentyistów — 21. Porad lekarskich udzielono w 1938 r. 498 520, w tym przez lekarzy okręgowych — 260 406.

Personel lekarski i pomocniczo-lekarski *Organizacji Państwowej Pomocy Lekarskiej* dla funkcjonariuszów państwowych, prowadzonej przez Wydział Zdrowia Komisarjatu Rządu na m. st. Warszawę, liczył w końcu 1938 r. 100 osób, w tym lekarzy internistów — 39, lekarzy specjalistów — 53. Porad lekarskich udzielono w 1938 r. 254 924, w tym ambulatoryjnie — 205 242 porady.

Miejskie Zakłady Sanitarne.

Miejskie Zakłady Sanitarne zajmują się przewozem chorych, dezynfekcją mieszkań i odkażaniem osób i rzeczy z otoczenia chorych.

W 1937/38 r. przewieziono 7 096 chorych, zdezynfekowano 4 334 lokale, odkażono i wykąpano 55 631 osób.

Miejski Instytut Higieny.

Miejski Instytut Higieny zajmuje się badaniem żywności, wykonywaniem analiz oraz propagandą higieny.

Instytut zatrudniał w 1937/38 r. 38 osób, w tym 27 chemików i bakteriologów.

W 1937/8 r. wykonano 68 815 badań bakteriologicznych, zbadano prób żywności 40 526, z czego 16.3% zakwestionowano.

Kontrola sanitarno-weterynaryjna mięsa i zwierząt rzeźnych.

Kontrolę prowadzi przedsiębiorstwo Rzeźni i Targowisk Zwierzęcych m. st. Warszawy. W 1938 r. zakwestionowano 10 544 kg mięsa ciętego i wędlin, 4 396 całych sztuk i 1 867 ćwierci mięsa. W 1938 r. wykryto i zlikwidowano 33 potajemne rzeźnie.

Personel sanitarno-weterynaryjny przedsiębiorstwa w 1938 r. składał się z 91 osób, w tym lekarzy weterynarii — 34, trychinoskopistek <http://rcin.org.pl>

Ubezpieczalnia Społeczna.

Działalność Ubezpieczalni Społecznej w Warszawie rozciąga się na teren stolicy oraz 5 powiatów podwarszawskich. Około 43% mieszkańców stolicy ubezpieczonych jest w tej instytucji.

Liczba osób ubezpieczonych na terenie stolicy wynosiła w 1938 r. 308 836 osób, a łącznie z rodzinami — 551 581 osób.

Personel lekarski i pomocniczo-lekarski Ubezpieczalni Społecznej w Warszawie liczył na terenie stolicy w końcu 1938 r. 1 177 osób, w tym lekarzy specjalistów — 154, pediatrów — 77, lekarzy domowych internistów — 218, lekarzy fabrycznych — 13, dentyistów — 76, farmaceutów — 177 oraz felczerów, higienistek i sanitariuszek — 371.

Udzielono mieszkańcom stolicy w 1938 r.:

Ogółem porad	3 742 093
w tym: lekarze domowi interniści	1 757 524
„ pediatrzy	520 231
„ specjaliści	1 366 538

Działalność Pogotowia Ubezpieczalni Społecznej w 1938 r. (w stolicy i w powiatach):

Liczba wezwań	86 634
Udzielono pomocy osobom	82 273
Przewieziono chorych	17 691

Przypis składek Ubezpieczalni (od ubezpieczonych w stolicy i w powiatach) za 1938 r. wyniósł 86 424 tys. zł, z czego 38,0% przypada na fundusz chorobowy, 28,7% na fundusz emerytalny pracowników umysłowych i na wypadek braku pracy, 21,3% na fundusz emerytalny robotników, 12,0% na fundusz wypadkowy. Ponadto na Fundusz Pracy wpłacono 1 864 tys. zł.

Pogotowie Ratunkowe. (Tow. Doraźnej Pomocy Lekarskiej).

Pogotowie Ratunkowe zatrudniało w końcu 1938 r. 74 osoby, w tym 28 lekarzy. Tabor Pogotowia liczył 13 karettek.

W 1938 r. Pogotowie udzieliło pomocy 33 302 poszkodowanym.

Z tego przypada na:

Nieszczęśliwe wypadki	21 982
w tym z ruchu kołowego:	3 153
samochodowego	1 555
konnego (wozy i dorożki)	394
tramwajowego	351
rowerowego i motocyklowego	736
kolejowego	105
Bójki, napady, zabójstwa	5 073
Samobójstwa	1 169
Choroba organiczna	2 054
Symulacja	119
Inne i niewiadome	2 905

Wydatki Pogotowia w 1938 r. wyniosły 320 tys. zł; subwencje od Miasta 55 tys. zł.

Szpitala.

W stolicy w końcu 1938 r. było o charakterze powszechnym 20 szpitali (w tym 13 miejskich) i 14 klinik uniwersyteckich, z których 11 znajdowało się przy szpitalach miejskich. Ponadto istniały 3 szpitale wojskowe, 3 więzienne, 1 Ubezpieczalni Społecznej, 1 kolejowy oraz 36 lecznic prywatnych. W końcu 1938 r. szpitale miejskie posiadały 5 081 łóżek etatowych, kliniki uniwersyteckie — 1 067, szpitale inne (z wyjątkiem wojskowych i więziennych) — 1 394, lecznice prywatne — 824 łóżka.

Spośród szpitali *miejskich*: Szpital Starozakonnych liczy 1 174 łóżka, św. Łazarza — 750, św. Stanisława — 600, Przemienienia Pańskiego — 590, Dzieciątka Jezus — 502, św. Jana Bożego — 270, św. Ducha — 166, im. Karola i Marii — 131, św. Rocha — 120, 2 zakłady położnicze — 241 oraz Instytut Oftalmiczny — 82 łóżka. Z innych szpitali do większych należy szpital Ubezpieczalni Społecznej, który liczy 341 łóżek, następnie Ewangelicki — 200 łóżek oraz Szpital dla dzieci przy ul. Kopernika — 200 łóżek.

Największą z *klinik uniwersyteckich* jest klinika chirurgiczna przy Szpitalu Dzieciątka Jezus (140 łóżek).

Poza Warszawą posiada Miasto szpital dla gruźlików w Mieni (70 łóżek), sanatorium dla chorych płucnych w Otwocku (270 łóżek) oraz część szpitala dla umysłowo chorych w Choroszczy (400 łóżek).

Liczba łóżek etatowych w *szpitalach miejskich* w Warszawie (łącznie z klinikami uniwersyteckimi przy tych szpitalach) wynosiła na ważniejszych oddziałach w końcu 1938 r.: na oddziałach wewnętrznych — 1 188 łóżek, na chirurgicznych — 1 162, na ostrozakaźnych — 615, na psychiatrycznych — 590, na gruźliczych — 514, na położniczych — 421, na wenerycznych — 377, na skórnych — 187, na ginekologicznych — 302, na urologicznych — 100, na nerwowych — 152.

Ruch chorych w szpitalach miejskich i klinikach uniwersyteckich w 1938 r. był następujący:

	Szpitala	Kliniki
Przyjęto chorych	57 797	13 727
Wypisano „	53 379	12 908
Zmarło „	4 532	871
Ogółem leczono	61 636	14 677

Wydział Szpitalny Zarządu Miejskiego sprawuje kierow-

nictwo i nadzór nad szpitalami miejskimi, Składnicą Apteczną, Szkołą Położnych oraz Miejską Pomocą Lekarską dla pracowników Zarządu m. st. Warszawy.

Miejska Składnica Apteczna dostarcza środków leczniczych szpitalom, Miejskiej Pomocy Lekarskiej i innym miejskim instytucjom. W 1937/38 r. wydano lekarstw na sumę 1 331.1 tys. złotych.

Personel Wydziału liczył ogółem 3 087 osób, w tym zatrudniony bezpośrednio w szpitalach — 2 547 osób. Wśród personelu było 485 lekarzy oraz 895 służby salowej.

W 1937/38 r. dzięki rozbudowie szpitala Wolskiego i szpitala Przemienienia Pańskiego otwarto nowe oddziały: w szpitalu Wolskim — 75-cio łóżkowy oddział gruźliczy i 80-cio łóżkowy oddział chirurgii kostnej, w szpitalu Przemienienia Pańskiego — 50-cio łóżkowy oddział położniczo-septyczny. Ponadto nabyto 500 kompletów łóżek szpitalnych wyposażonych całkowicie w bieliznę.

VI. Apropowizacja miasta.

W początkowym okresie rozwoju Warszawy ziemie otaczające miasto — a należące do jego mieszkańców — zaspokajały prawie wszystkie potrzeby apropowizacyjne ludności Warszawy. W miarę rozwoju miasta zwiększał się dowóz artykułów z okolic podmiejskich. Zjazd wozów z wiktuałami był tak duży, że już w 1823 r. musiano wyznaczyć specjalne targowiska, na których wolno było zatrzymywać się furmankom i sprzedawać przywiezione produkty.

Do końca rządów rosyjskich w Warszawie sprawa zaopatrywania miasta w konieczne produkty żywnościowe była pozostawiona w zupełności inicjatywie prywatnej. Władze miejskie prowadziły jedynie rzeźnie i wybudowały w początku bieżącego stulecia 3 hale miejskie (na pl. Żelaznej Bramy, na dzisiejszym pl. Kazimierza Wielkiego i przy ul. Koszykowej).

Wybuch wojny światowej spowodował duże trudności w zaprowiantowaniu miasta. W związku z tym Zarząd Miejski powołał do życia Wydział Zaopatrywania, który zajął się zakupem artykułów pierwszej potrzeby oraz sprzedają ich za pośrednictwem sieci własnych sklepów detalicznych.

Po wojnie z nastaniem normalnych stosunków Zarząd Miejski ograniczył znacznie swoją działalność w zakresie apropowizacji. Obecnie Zarząd Miejski prowadzi Rzeźnie, Zakłady Mleczarskie, Zakłady Spożywcze, Zakłady Opalowe oraz Piekarnię.

Produkcja rolna.

W stolicy znajdują się 3 większe obiekty rolne, liczące powyżej 50 ha obszaru: folw. Siekierki, Czerniaków oraz Rakowiec, administrowany przez Agril. Łączna ich powierzchnia wynosi 482 ha, z czego przypada pod

Uprawy rolne	274 ha
Ogrody	44 „
Pastwiska	47 „

Resztę stanowią grunty nie użytkowane rolniczo.

Stan zwierząt.

Według przybliżonego szacunku było w stolicy w dniu 1 lipca 1938 r.:

Bydła rogatego	2 664
w tym krów	2 260
Trzody	1 050
Koni	8 000
Owiec	80
Kóz	500

Urządzenia aprowizacyjne stolicy.

Rzeźnie w Warszawie stanowią własność Miasta. Dyrekcja Rzeźni i Targowisk Zwierzęcych prowadzi 4 rzeźnie, 3 targowiska zwierzęce, 1 chłodnię, 2 hale hurtowej sprzedaży mięsa, tanie jatki, stacje kontroli sanitarno-weterynaryjnej mięsa przewozowego oraz laboratorium do badania mięsa.

Kapitał zakładowy i obrotowy Rzeźni i Targowisk Zwierzęcych wynosił w 1937/38 r. — 13 775.2 tys. zł. Suma wykonania budżetu wyniosła 6 297 tys. zł, wydatki inwestycyjne — 492.7 tys. zł. W 1937/38 r. pracowało w przedsiębiorstwie 977 osób, w tym 779 robotników.

Miasto posiada własną *Piekarnię*. Kapitał zakładowy i obrotowy Piekarni w 1937/38 r. wynosił 3 331.1 tys. zł, suma wykonania budżetu — 3 602.9 tys. zł.

Przedsiębiorstwo miejskie — *Administracja Gospodarstwa Rolnego i Leśnego*, obejmuje *Zakłady Spożywcze, Zakłady Mleczarskie* oraz majątki rolne i leśne fundacji zarządzanych przez Miasto. Kapitał zakładowy i obrotowy Agrilu wynosił w 1937/38 r. 4 255 tys. zł, suma wykonania budżetu — 7 323.1 tys. zł, wydatki inwestycyjne — 197.5 tys. zł.

Miasto posiada także *Zakłady Opatowe*. Kapitał zakładowy i obrotowy tych Zakładów wynosił w 1937/38 r. 1 658.2 tys. zł, suma wykonania budżetu — 440 tys. zł.

Miejskie *urządzenia targowe* dla handlu detalicznego żywnościowego oraz artykułami odzieżowo-galanteryjnymi, składają się z 4 dużych hal, 2 małych hal mięsnych, 1 hali (kramów) dla handlu odzieżowego i z 15 targowisk (bez zwierzęcych). Oprócz tego stolica posiada 16 targowisk (bazarów) prywatnych.

Administracja urzędzeń targowych miejskich należy do *Działu Targowego Inspekcji Handlowej*. Dział ten zatrudniał w 1937/38 r. 129 osób. Wydatki Działu wyniosły w 1937/38 r. 967.6 tys. zł.

Zaopatrywanie w mięso.

Na targowiska zwierzęce przypędzono w 1938 r.:

	Na rzeź	Na chów
Bydła rogatego	89 069	—
Cieląt	192 096	—
Trzody	258 179	—
Koni	—	16 995
Owiec	26 751	—

Ubito zwierząt w rzeźniach miejskich w 1938 r.:

	Liczba	Przeciętna waga sztuki w kg
Bydła rogatego	89 251	416
Cieląt	192 009	49
Trzody	258 256	141
Koni	1 007	340
Owiec	26 740	29

Dostarczono mięsa na rynek warszawski w tys. ton:

	1936	1937	1938
Ogółem	65.8	68.1	73.0
w tym z rzeźni miejskich	51.7	53.9	58.2
„ „ mięsa przywozo- wego	14.2	14.2	14.8

Dostawy według rodzaju mięsa wynosiły w tys. ton:

	1936	1937	1938
Wołowiny	21.0	22.6	24.0
Cielęciny	6.1	6.7	8.7
Wieprzowiny	38.2	38.1	39.6
Baraniny	0.3	0.5	0.6
Koniny	0.2	0.2	0.2

Dział handlowy Rzeźni, który powstał po zlikwidowaniu Miejskich Zakładów Mięśnych, sprzedał mięsa w 1935/36 r. — 1 358.6 ton, w 1936/37 r. — 1 787.6 ton, w 1937/38 r. — 1 542.4 ton.

Piekarnia Miejska.

Piekarnia Miejska zatrudniała w 1937/38 r. 207 osób, w tym 184 robotników.

Wypiek ogólny Piekarni był następujący: w 1935/36 r. — 7 271 ton, w 1936/37 r. — 8 417 ton, w 1937/38 r. — 8 920 ton.

Miejskie Zakłady Mleczarskie.

Miejskie Zakłady Mleczarskie prowadzone przez Agril przetwarzają mleko wyprodukowane przez Agril oraz mleko zakupione.

Własną produkcję mleczną Agrilu charakteryzują następujące dane:

	1935/36	1936/37	1937/38
Liczba krów	178	192	200
Mleka w tys. litrów	642.3	690.9	640.3

Ogólna działalność Zakładów przedstawia się jak następuje:

	1935/36	1936/37	1937/38
Zakupiono mleka (tys. litrów)	8 107.0	9 027.2	11 542.3
Sprzedano „ „ „	6 726.8	7 418.0	9 247.7

Miejskie Zakłady Mleczarskie sprzedają produkty mleczne w 4 własnych pijalniach, 30 sklepach miejskich i około 1 000 sklepach prywatnych i spółdzielczych.

Poza sprzedażą mleka Miejskie Zakłady Mleczarskie dostarczyły w 1937/38 r. na rynek 631.7 ton masła, 267.0 ton śmietany, 26.0 ton kremu, 43.1 tys. litrów laktorolu i 108.1 ton proszku mlecznego.

Miejskie Zakłady Mleczarskie zatrudniały w 1937/38 r. 29 pracowników umysłowych oraz 185 pracowników fizycznych.

Miejskie Zakłady Spożywcze.

Miejskie Zakłady Spożywcze mają 30 własnych punktów sprzedaży detalicznej (23 sklepy spożywcze i 7 nabiałowych). Sprzedaż ważniejszych artykułów spożywczych w sklepach miejskich była następująca (w tonach):

	1935/36	1936/37	1937/38
Mąka pszenna	448.1	564.7	461.2
Kasze	301.2	323.5	267.4
Strączkowe	94.1	92.5	79.1
Ryż	119.3	133.8	131.1
Cukier	2 141.9	2 076.1	1 956.5
Sól	2 703.7	2 790.1	2 967.7

Obrót gotówkowy Zakładów wyniósł w 1937/38 r. 6 425.2 tys. zł.

Miejskie Zakłady Opalowe.

Miejskie Zakłady Opalowe są centralą zakupu opału na potrzeby instytucji miejskich; prowadzą również obrót na wolnym rynku. Zakłady sprzedają (w tys. ton):

	1935/36	1936/37	1937/38
Węgla	198.9	241.6	279.7
Koksu	16.0	18.9	15.8
Drzewa	2.1	2.4	2.9

Zakłady zatrudniały w 1937/38 r. 26 pracowników umysłowych i 21 — fizycznych.

Sprzedż tytoniu, zapalek, soli i cukru.

Według danych Państwowego *Monopolu Tytoniowego* sprzedano w stolicy w 1938 r. około 310 tys. kg tytoniu, 1 300 mln. sztuk papierosów oraz 1.8 mln. cygar. Ogólna wartość sprzedanych wyrobów wyniosła około 55.5 mln. zł.

Według danych *Monopolu Zapalczanego* sprzedano w stolicy w 1938 r. 14 534 skrzyń zapalek (po 5 000 pudełek w skrzyni).

Według danych *Polskiego Monopolu Solnego* sprzedano w stolicy w 1938 r. 21 942 tony soli, z czego 13 127 ton soli kuchennej i 8 184 tony soli przemysłowej.

Według danych *Banku Cukrownictwa* dostarczono do Warszawy w 1938 r. ogółem 56 945 ton cukru.

Przywóz i wywóz niektórych artykułów.

Przywóz *kolejami* niektórych artykułów do stolicy oraz wywóz — kształtowały się w 1937 r. następująco (w tonach):

	Przywóz	Wywóz
Zboża, ogółem	59 643	1 286
w tym chlebowe	36 942	620
Mąka zbożowa	109 979	992
Ziemniaki	10 981	277
Strączkowe	4 653	218
Kasze wszelkie	5 379	483
Cukier	16 380	27 477
Jaja	2 758	11
Mleko	14 200	—
Masło	5 502	65
Sery, śmietanka, bryndza	1 082	32
Owoce wszelkie	28 350	834
Bydło rogate (sztuk)	67 370	106
Cielęta (sztuk)	67 794	—
Trzoda chlewna (sztuk)	213 778	185
Barany, owce, kozy (sztuk)	13 110	—
Ryby wszelkie	19 390	387
Mięso	8 303	5
Drzewo opałowe	103 560	2 328
Węgiel kamienny i brykiety	1 127 658	2 279
Miał węglowy	91 428	125
Koks	108 743	1 314
Benzyna i gazolina	13 834	367
Sól kuchenna	12 340	227
Sól przemysłowa	7 788	26
Kostka kamienna	23 216	—
Wapień palony	53 162	—
Cement mielony	139 074	196
Cegły	371 518	10 671
Żelazo handlowe	119 834	15 073
Skóry surowe i garbowane	5 898	1 799

W 1938 r. drogą wodną przywieziono ogółem 168 099 ton, wywieziono 15 913 ton. Przywóz i wywóz ważniejszych artykułów *statkami i barkami* był następujący (w tonach):

	Przywóz	Wywóz
Zboże	187	—
Mąka chlebowa	17 216	106
Ryż	18 929	1 087
Owoce	756	3
Inne wytwory pochodzenia roślinnego	11 503	1 243
Zwierzęta i przetwory zwierzęce	1 181	333
Cukier	47 347	—
Wosk, tłuszcze i oleje wszelkie	12 623	418
Przetwory chemiczne	23 578	1 656
Papier i wyroby z papieru	8 947	2 210
Metale i wyroby metalowe	7 115	4 496
Drzewo i wyroby drzewno - koszykarskie	5 625	6 · 8

W ciągu 1938 r. przybyło do stolicy około 280 tys. *wozów* z produktami rolnymi z okolic podmiejskich.

Spżycie ważniejszych artykułów.

Warszawa spżycza w ciągu roku około:

73 tys. ton	mięsa i wędlin
160 „ „	pieczywa
33 „ „	mąki pszennej
204 „ „	ziemniaków
111 mln. litrów	mleka
7 tys. ton	masła
4 „ „	śmietany
19 „ „	drobiu
21 „ „	ryb
150 „ „	warzyw
638 „ „	węgla na opał
197 „ „	koksu „ „
120 „ „	drzewa „ „

VII. Ceny i koszty utrzymania.

Do końca XVIII wieku ceny artykułów pierwszej potrzeby nie kształtowały się swobodnie, lecz były regulowane, początkowo (do połowy XV wieku) przez cechy i konfraternie kupieckie, potem przez starostów warszawskich; w drugiej połowie XVI wieku wprowadzono taksy, układane wspólnie z przedstawicielami mieszczaństwa.

Notowanie cen zostało wprowadzone w połowie XIX wieku dla informowania intendenty armii o istniejących cenach (dane te były publikowane począwszy od 1877 r.). Wiadomości o cenach zbierała miejska służba handlowa na targowiskach. Stopniowo zwiększała się ilość i zakres zbieranych notowań. Obecnie notowania cen prowadzone przez władze miejskie obejmują wszystkie najważniejsze artykuły pierwszej potrzeby.

<http://rcin.org.pl>

Wskaźniki cen hurtowych.

Wskaźniki cen *hurtowych* według Głównego Urzędu Statystycznego wyniosły w Polsce (1928 przyjęto za 100):

	1936	1937	1938
Wskaźnik ogólny	54.0	59.4	56.2
„ artykułów rolnych	45.4	53.6	49.9
„ „ przemysłowych	57.1	60.9	57.8

Wskaźnik kosztów *materiałów budowlanych* w Warszawie wyniósł (1928 przyjęto za 100): 1936 — 56.0, 1937 — 59.5, 1938 — 57.9.

Ceny hurtowe.

Średnie ceny *ziemioplodów* według notowań Giełdy Zbożowej wyniosły (w złotych za 100 kg):

	1936	1937	1938
Pszenica	23.16	30.41	25.46
Żyto	15.27	24.30	18.65
Jęczmień przemiałowy	16.97	22.22	17.14
Owies	15.59	23.27	19.67
Mąka pszenna	34.69	42.80	37.72
„ żytnia	23.27	32.76	22.41
Groch polny	19.04	25.50	25.38
Ziemniaki	4.98	6.42	5.94

Średnie ceny *zwierząt rzeźnych* na targowiskach zwierzęcych według Giełdy Mięsnej (w złotych za 100 kg):

	1936	1937	1938
Woły mięsiste	63.43	67.01	67.70
Krowy dobrze opasione	65.30	75.07	76.18
Cielęta powyżej wagi 40 kg	71.46	83.47	87.94
Trzoda chlewna:			
słoninowa	96.38	114.62	103.09
mięsna	83.11	97.54	90.85

Średnie ceny *mięsa* według Giełdy Mięsnej (w złotych za kg):

	1936	1937	1938
Z uboju w rzeźniach warszawskich:			
Wołowina zadnia	1.18	1.26	1.27
„ przednia	1.14	0.93	1.00
Wieprzowina	1.16	1.31	1.32
Cielęcina	1.47	1.21	1.25

Mięsa przywozowego:			
Wołowina zadnia	1.06	1.19	1.21
„ przednia		0.77	0.92
Ciełęcina	1.31	1.29	1.16

Według Miejskich Zakładów Opałowych ceny *opatu* kształtowały się w okresie opałowym następująco (za tonę w złotych):

	1936	1937	1938
Węgiel gruby	38.50	37.50	37.50
„ kostka I—II	39.50	38.50	38.50
Koks górnośląski	55.00	55.00	54.00
Drewno opałowe szczapowe	36.00	36.00	38.00
„ „ rąbane	45.00	45.00	48.00

Ceny materiałów budowlanych.

Srednie ceny materiałów budowlanych loco budowa wyniosły w złotych:

	1936	1937	1938
Cegła zwyczajna 1 000 szt.	62.00	61.38	60.00
Wapno palone 100 kg	3.63	3.70	3.70
Belki żelazne 1 kg	0.26	0.28	0.29
Deski kantówki ciosane 1 m ³	48.33	58.25	54.33

Wskaźniki kosztów utrzymania.

Wskaźniki kosztów utrzymania według Komisji do Badań Zmian Kosztów Utrzymania¹⁾ rodziny pracowniczej, złożonej z 4 osób wyniosły (rok 1928 przyjęto za 100):

	1936	1937	1938
Wskaźnik ogólny	66.4	69.2	68.8
Żywność:	50.0	55.1	53.9
przetwory zbożowe, fasola, ziemniaki	47.1	55.3	52.1
nabiał	42.1	47.8	47.7
mięso, tłuszcze	48.5	46.0	45.9
inne	79.5	83.1	90.7
Opał i światło	76.1	76.0	75.9
Mieszkanie	126.0	125.5	125.5
Odzież i obuwie	64.9	68.0	69.0
Różne	95.2	91.5	91.2

¹⁾ Przy Głównym Urzędzie Statystycznym.

Ceny detaliczne.

Srednie ceny detaliczne artykułów pierwszej potrzeby kształtowały się następująco (w złotych):

		1936	1937	1938	1938
		Hale i targowiska miejskie			Sklepy na mieście
Mięso, tłuszcze, ryby.					
Mięso wołowe zadnie z kośćmi	1 kg	1,42	1,47	1,48	1,52
" cielęce	"	1,67	1,77	1,80	1,95
" baranie	"	1,67	1,66	1,65	1,67
" wieprzowe	"	1,37	1,51	1,47	1,47
Schab	"	1,24	1,80	2,02	2,10
Kielbasa zwyczajna	"	2,02	2,06	2,00	2,00
Słonina świeża	"	1,43	1,66	1,59	1,62
Sadło	"	1,57	1,78	1,80	1,80
Szmalce	"	1,92	2,14	2,05	2,05
Szczupak żywy	"	3,70	3,61	3,40	.
Karp żywy	"	2,20	2,10	1,98	.
Słedzie zwyczajne	1 sztuka	0,17	0,16	0,15	0,17
Nabiał i jaja.					
Masło wyborowe	1 kg	3,13	3,60	3,53	3,58
Mleko niezbiernane	1 litr	0,25	0,27	.	0,27
Śmietana	1 kg	1,53	1,59	1,54	1,79
Ser zwyczajny	"	0,91	0,98	0,90	0,93
Jaja świeże	1 sztuka	0,09	0,09	0,09 ^{1/2}	0,09 ^{1/2}
Mlewo i chleb.					
Kasza jęczmienna	1 kg	0,34	0,40	0,36	0,36
" gryczana	"	0,45	0,64	0,46	0,47
Mąka żytnia	"	0,29	0,39	0,35	.
" pszenna	"	0,46	0,54	0,48	0,49
Chleb żytni pyłowy	"	0,30	0,35	0,31	0,31
" razowy	"	0,23	0,30	0,28	0,28
" pszenny	"	0,75	0,75	0,75	0,75
Jarzyzny i owoce.					
Ziemniaki	1 kg	0,09	0,10	0,10	0,10
Groch polny	"	0,31	0,34	0,36	.
" „Victoria”	"	0,44	0,41	0,43	0,43
Fasola biała	"	0,58	0,68	0,44	0,46
Ogórki kwaszone	1 sztuka	0,08	0,09	0,09	0,10
Kapusta świeża	1 główka	0,22	0,37	0,29	0,26
" kwaszona	1 kg	0,20	0,33	0,28	0,26
Grzyby suszone	10 dk	1,10	1,09	1,18	1,26
Śliwki suszone	1 kg	2,02	1,99	2,08	2,15

		1936	1937	1938	1938
		Hale i targowiska miejskie			Sklepy na miasteczko
Kolonialne i inne spożywcze.					
Herbata	1 kg	25,72	27,00	20,00	20,00
Kawa naturalna	"	7,20	8,31	7,87	8,00
" zbożowa	"	2,29	2,32	2,50	2,50
Ryż	"	0,77	0,76	0,88	0,91
Cukier kryształ	"	1,00	1,00	1,00	1,00
Sól biała	"	0,32	0,32	0,32	0,32
Drożdże	"	4,80	4,80	4,80	5,00
Ocet	"	0,40	0,40	0,40	0,40
Olej rzepakowy	"	1,64	1,96	1,94	.
R ó ż n e.					
Węgiel gruby	10 kg	0,48	0,48	0,48	0,48
Drzewo sosnowe	"	0,70	0,70	0,70	0,70
Nafta	1 litr	0,38	0,38	0,38	0,38
Mydło zwyczajne	1 kg	1,30	1,46	.	1,40

Ceny artykułów odzieżowych.

Srednie ceny artykułów odzieżowych na podstawie danych Komisji do badania zmian kosztów utrzymania (w złotych) wynosiły:

		1936	1937	1938
Kamgarn bielski	1 m	38,77	41,27	34,00
Wełna na palto	"	28,10	30,60	25,38
Madapolam	"	1,34	1,40	1,38
Kreton	"	1,60	1,60	1,60
Kamasze męskie	1 para	25,15	25,85	26,24
Zelówki	"	6,00	6,00	6,00

VIII. Kredyt.

Na przełomie wieków XVI i XVII bankierami warszawskimi byli przede wszystkim zamożni kupcy, którzy trudnili się także pożyczaniem pieniędzy. Najczęstszą formą kredytu były pożyczki pod zastaw nieruchomości i ruchomości. Weksle pojawiają się dopiero w drugiej połowie XVIII wieku. W tym też czasie w Warszawie było już kilka poważnych domów bankowych.

Nowoczesne instytucje kredytowe o większym znaczeniu pojawiły się dopiero w okresie reform gospodarczych Lubeckiego. W 1825 r. powstało Towarzystwo Kredytowe Ziemskie, a w 1828 r. Bank Polski. Obok tych dwóch najpoważniejszych i przez długie lata jedynych instytucji udzielających pożyczek długoterminowych — za-

łożono w tym czasie w Warszawie wiele drobnych banków prywatnych, operujących przeważnie kredytem krótkoterminowym. W życiu finansowym stolicy poważną rolę odgrywała już w tym okresie Giełda Pieniężna założona w 1817 r.

Pomyślana na szeroką skalę, organizacja kredytu prywatnego powstała w Warszawie dopiero w drugiej połowie XIX wieku. Założono wówczas w stolicy Kasę Pożyczkową Przemysłowców Warszawskich (późniejszy Bank Przemysłowców Polskich), Bank Handlowy, Bank Dyskontowy oraz Towarzystwo Kredytowe m. Warszawy.

W 1924 r. założono dwie największe instytucje kredytowe: Bank Polski i Bank Gospodarstwa Krajowego. W roku następnym powstała Komunalna Kasa Oszczędności m. Warszawy, która obok założonej w 1919 r. Pocztowej Kasy Oszczędności stała się najpoważniejszą zbiornicą oszczędności mieszkańców stolicy.

Już od 1793 r. istnieje w stolicy Lombard Miejski.

Giełda Pieniężna.

Sprawami Giełdy zarządza Rada Giełdowa, wybrana przez ogół członków Giełdy. Nadzór z ramienia Państwa sprawuje komisarz giełdowy mianowany przez Ministra Skarbu.

Giełda zatrudniała w 1938 r. ogółem 26 osób, w tym 11 maklerów.

Na Giełdzie w 1938 r. dokonano 45 712 transakcyj, w czym 9 406 transakcyj dewizami, 27 069 — papierami lokacyjnymi oraz 9 237 — akcjami. Ogólna suma transakcyj wyniosła 549.4 mln. zł, z czego na obroty dewizami przypada 439.6 mln. zł, papierami lokacyjnymi — 93.2 mln. zł, akcjami — 16.6 mln. zł.

Według notowań Giełdy płacono przeciętnie w złotych za:

	1936	1937	1938
1 Dolar	5.30	5.28	5.30
1 Funt sterlingów	26.34	26.13	25.93
100 Franków szwajcarskich	160.17	121.25	121.26
100 Franków francuskich	32.43	21.44	15.31
100 Koron czeskich	21.17	18.45	18.38
100 Marek niemieckich	213.10	212.44	212.54
100 Guldenów gdańskich	100.00	100.00	100.00

Średnie roczne kursy ważniejszych papierów wartościowych (za 100 wartości nominalnej) były następujące:

Papiery państwowe:

	1936	1937	1938
3 ⁰ / ₀ pożyczka inwestycyjna I emisji .	65.48	67.09	82.57
3 ⁰ / ₀ pożyczka inwestycyjna II emisji	65.25	67.26	82.50
4 ⁰ / ₀ pożyczka konsolidacyjna	49.84	55.18	66.97
4 ⁰ / ₀ prem. pożyczka dolarowa ser. III	119.50	92.70	94.34

Papiery miejskie m. st. Warszawy:

4 ^{1/2} % obligacje z 1926 r.	45.25	—	61.25
5 ^{1/2} % obligacje z 1926 r.	50.23	56.41	68.83
6 ⁰ % obligacje VI pożyczki z 1926 r.	57.26	62.87	75.79
6 ⁰ % obligacje VIII i IX pożyczki z 1926 r.	53.86	59.57	73.35
7 ⁰ % pożyczka dolarowa z 1928 r. (notowania Giełdy w New York)	54.80	49.20	44.49
8 ⁰ % pożyczka szkolna	70.00	—	76.86

Listy zastawne:

4 ^{1/2} % listy zast. Tow. Kred. m. W-wy	53.05	56.84	63.97
5 ⁰ % listy zast. Tow. Kred. m. W-wy	55.56	61.53	72.29

Instytucje kredytowe.

Według danych G. U. S. w Warszawie w końcu 1938 r. funkcjonowały następujące instytucje kredytowe: Bank Polski (z 1 oddziałem), 2 banki państwowe: B. G. K. i B. Rolny (z 2 oddziałami), Bank Komunalny, Bank Akceptacyjny, 8 akcyjnych banków prywatnych z 13 oddziałami, 8 domów bankowych z 1 oddziałem, 16 kantorów wymiany z 2 oddziałami, bank Polska Kasa Opieki, Poczтовая Kasa Oszczędności (z 2 oddziałami), Komunalna Kasa Oszczędności m. st. Warszawy (z 4 oddziałami), Komunalna Kasa Oszczędności Powiatu Warszawskiego, 2 centrale kredytowe dla spółdzielni (z 1 oddziałem), Centralna Kasa Spółek Rolniczych (z 1 oddziałem), 93 spółdzielnie kredytowe i banki spółdzielcze, 81 kas bezprocentowego kredytu, 3 towarzystwa kredytowe: Ziemskie, Miejskie i Przemysłu Polskiego oraz 2 zakłady zastawnicze (lombardy) z 3 oddziałami.

Komunalna Kasa Oszczędności m. st. Warszawy.

Komunalna Kasa Oszczędności m. st. Warszawy jest instytucją autonomiczną, powołaną do życia przez władze miasta. Naczelnym organem K. K. O. jest rada, której członkowie są wybierani przez Zarząd Miejski; przewodniczącym rady jest prezydent m. st. Warszawy. Za zobowiązania K. K. O. Miasto odpowiada całym swoim majątkiem oraz wszystkimi dochodami.

Kapitały własne K. K. O. wynosiły w dn. 31. XII. 1938 r. 4 162 tys. zł, suma wykonania budżetu w 1938 r. 10 361 tys. zł. Zatrudnionych było 274 osób.

Obroty Komunalnej Kasy Oszczędności m. st. Warszawy w 1938 r. wyniosły 1 962,6 mln. zł, suma bilansowa w dn.

31. XII. 1938 r. — 161.8 mln. zł. Kasa udzieliła kredytów w ciągu roku:

	1936	1937	1938
Ogółem w tys. zł	67 792.7	77 225.6	77 455.7
W tym:			
kredyty hipoteczne	9 630.8	15 651.2	18 695.3
„ komunalne	10 194.9	14 197.4	2 008.8
„ wekslowe	8 820.7	12 168.6	21 457.5
„ inne	39 146.3	35 208.4	35 294.1

Obrót oszczędnościowy K. K. O. m. st. Warszawy był następujący:

	1936	1937	1938
Liczba książeczek oszczędnościowych w końcu roku	98 876	116 263	138 097
Suma wpłat w tys. zł	107 255.8	140 082.3	187 543.3
„ wypłat w tys. zł	100 868.0	118 690.9	176 864.8
Stan wkładów w końcu roku w tys. zł	85 265.5	106 656.9	117 335.4

Wśród wkładów oszczędnościowych około 55% stanowią drobne sumy do 10 zł, około 11% — kwoty od 11 do 50 zł.

Ruch oszczędnościowy wśród młodzieży szkolnej rozwijał się następująco:

	1936	1937	1938
Liczba książeczek w końcu roku	46 266	51 033	59 665
Stan wkładów w końcu roku w tys. zł	540.1	586.9	623.8

Lombard Miejski.

Lombard jest instytucją miejską, której fundusze są zarządzane niezależnie od funduszy miejskich. Za operacje Lombardu odpowiada Miasto całym swoim majątkiem i wszystkimi dochodami.

Kapitały własne Lombardu wynosiły w 1937/38 r. 2 016.6 tys. zł, suma wykonania budżetu 242.7 tys. zł. Zatrudnionych było 36 osób.

Lombard Miejski wydaje pożyczki pod zastaw ruchomości; od pożyczek do 50 zł pobiera się 4¹/₂% rocznego oprocentowania i 4¹/₂% opłat, od pożyczek większych — 7¹/₂% rocznego oprocentowania i 7¹/₂% opłat.

Udzielono pożyczek:

	1936	1937	1938
Liczba pożyczek	78 604	83 363	93 595
w tym do 50 zł	67 124	72 433	81 516
Sumy pożyczek w tys. zł	2 823	2 823	3 153

Weksle protestowane.

Liczby i sumy weksli zaprotestowanych przedstawiały się następująco:

	1936	1937	1938
Liczba weksli	360 822	409 396	470 761
Suma w tys. zł	55 142.1	53 335.5	62 080.7
Przeciętna wysokość weksla w zł	153	130	132

Upadłości i nadzory.

Liczba upadłości i nadzorów, ogłoszonych przez Sąd Handlowy w Warszawie, wyniosła:

	1936	1937	1938
Upadłości ogółem	44	39	53
w tym — spółek z ogr. odp. . . .	16	17	24
Nadzory sądowe	7	9	25

IX. Handel, przemysł i rzemiosło.

Jeszcze pod panowaniem książąt mazowieckich cechy i konfraternia kupiecka uzyskały prawo wyłączności w dziedzinie rzemiosła i handlu. Zniesiono je dopiero w pierwszej połowie wieku XIX — w czasach Królestwa Polskiego — chociaż już w końcu XVIII wieku istniały na terenie jurydyk warszawskich zakłady o charakterze nierzemieślniczym (manufaktury).

Warszawa za rządów ministra skarbu Lubeckiego stała się jednym z najpoważniejszych na terenie Królestwa ośrodków handlu i przemysłu. W siedemdziesiątych latach XIX wieku, w związku ze zniesieniem granicy celnej z Rosją oraz rozbudowaniem sieci kolei żelaznych, rozpoczął się dalszy bardzo pomyślny rozwój przemysłu i handlu w stolicy. W 1914 r. było 595 zakładów zatrudniających powyżej 15 robotników. W 1922 r. było takich zakładów 702, wszystkich zaś zakładów przemysłowych z motorem lub zatrudniających powyżej 5 robotników było 2036.

Pomyślnie rozwijało się również rzemiosło w Warszawie, zdobywając sobie coraz liczniejszych odbiorców, nawet poza granicami kraju. W 1918 r. w Warszawie było zakładów rzemieślniczych 11 183, w 1926 r. — 16 611. Utworzenie w roku 1928 izb przemysłowo-handlowej i rzemieślniczej stworzyło stałe podstawy dalszej racjonalnej rozbudowy placówek gospodarczych w Warszawie.

Zakłady handlowe.

Według wykupionych świadectw było w Warszawie w dn. 1. XI. 1937 r. — 32 146 zakładów handlowych, z czego na I kategorię (handel hurtowy) przypada 328 zakładów, na

kat. II i III (półhurt i handel detaliczny) 14 239, IV (drobny handel prowadzony wyłącznie przez właścicieli) 17 488, V (handel rozwożny i obnośny — sprzedaż towarów z łodzi, z wozu, ze skrzyni, z kosza, walizy itp.) — 91.

Podział branżowy zakładów handlowych w 1937 r. przedstawiał się, jak następuje:

	Liczba zakładów
Skup towarów	445
Sprzedaż towarów ogółem	27 158
w tym surowce rolne i artykuły dla rolnictwa	408
artykuły spożywcze i kolonialne	12 322
odzież, obuwie, skóry	5 498
meble, sprzęty, naczynia	863
artykuły chemiczne	2 370
papier i wyroby z papieru	882
książki, czasopisma, dzieła sztuki	434
metale i wyroby metalowe	1 899
materiały budowlane i opałowe	2 098
artykuły różne	384
Zakłady gastronomiczne, hotele, pensjonaty	1 981
Banki, kantory, spółdzielnie kredytowe, towarzystwa ubezpieczeniowe	232
Biura komisowe, reklamowe itp.	353
Wypożyczalnie	939
Przedsiębiorstwa komunikacyjne, transportowe	316
Teatry, zakłady widowiskowe	124
Apteki, składy apteczne	217
Inne i bliżej nie określone	381

Zakłady przemysłowe.

Według wykupionych świadectw było w Warszawie w końcu 1937 r. zakładów przemysłowych 18 342; na poszczególne kategorie przypadało:

Kategoria	Liczba zakładów			Kategoria	Liczba zakładów		
	1935	1936	1937		1935	1936	1937
I	12	10	11	V	500	502	517
II	10	9	10	VI	493	470	512
III	42	32	31	VII	1 612	1 675	1 756
IV	274	234	224	VIII	13 451	14 361	15 281

Podział większych zakładów zatrudniających powyżej 5 robotników, według galezi przemysłowych oraz liczbę zatrud-

nionych robotników i sumy wypłat w 1937 r. podaje poniższe zestawienie:

Gałęzie przemysłu	Liczba zakładów	Przeciętna roczna liczba robotników	Wypłaty robotnikom brutto w tys. zł
Mineralny	57	1 650	2 358
Metalowy	465	23 986	53 397
Elektrotechniczny	93	7 639	13 286
Chemiczny	206	6 732	10 520
Włókienniczy	141	5 163	7 180
Papierniczy	75	2 135	2 813
Skórzany	89	1 924	3 385
Drzewny	124	2 202	3 153
Spożywczy	296	9 444	17 206
Odzieżowy	561	5 997	7 028
Zabawkarski	5	46	39
Budowlany	356	15 802	25 888
Poligraficzny	209	5 212	13 503
Razem	2 677	87 932	159 756

Rzemiosło.

W końcu 1936 r. liczba osób uprawnionych do wykonywania zawodów rzemieślniczych (posiadających karty rzemieślnicze) wynosiła 21 645, w końcu 1937 r. — 23 166, z czego przypadało na grupę:

	1936	1937
Budowlaną	1 337	1 457
Drzewną	2 116	2 233
Włókienniczą	6 518	7 191
Metalową	3 065	3 216
Spożywczą	2 576	2 706
Skórzaną	4 049	4 254
Usług osobistych	1 984	2 109

Warsztatów rzemieślniczych wykupujących świadectwa przemysłowe lub handlowe było w końcu 1936 r.:

Ogółem	16 464
Warsztatów wykupujących świadectwa przemysłowe	12 588
w tym: świadectwa VIII kat.	11 185
Warsztatów wykupujących świadectwa handlowe	3 876
w tym: III i IV kat.	3 558

Wartość szacunkowa produkcji rzemiosła w Warszawie wyniosła w 1936 r. około 235 mln zł.

Hotelarstwo.

Stolica liczyła w 1938 r. 82 hotele, w tym 4 hotele wielkie (ponad 100 pokoiów), 17 — średnich (od 40 do 100 pokoiów), 25 — małych, 36 pensjonatów i pokoi umeblowanych. Ogółem w hotelach stolicy było 1848 pokoiów jednoosobowych i 773 dwu i wieloosobowych.

Ponadto istniało w Warszawie 60 przedsiębiorstw noclegowych, rozporządzających 600 łózkami oraz około 25 zakładów i hoteli o specjalnym przeznaczeniu (Hotel Emigracyjny, Ogniska Noclegowe itp.) rozporządzających około 3 500 łózkami.

Warszawa posiada Dom Turystyczny, stanowiący własność miejską, którego część dotychczas wybudowana mieści 253 łózka.

Nadzór Miasta nad przemysłem, handlem i rzemiosłem.

Władzą przemysłową I instancji jest *Wydział Przemysłowy* Zarządu Miejskiego. Wydaje on uprawnienia na prowadzenie zakładów przemysłowych, zatwierdza projekty urządzeń tych zakładów, wydaje karty rzemieślnicze i sprawuje nadzór nad cechami.

Wydział Przemysłowy zatrudniał w 1937/38 r. 66 osób, w tym 9 pracowników technicznych.

Wydatki Miasta na nadzór nad przemysłem, handlem i rzemiosłem wyniosły w 1937/38 r. — 408.4 tys. zł.

W 1938 r. 2 418 zakładów otrzymało pozwolenia na prowadzenie przemysłu, bądź rzemiosła, w tym na zakłady ręczne przypada 1 982, mechaniczne — 436.

W ogólnej liczbie 2 418 zakładów jest 958 zakładów ściśle przemysłowych (o charakterze nierzemieślniczym), w tym 436 zakładów mechanicznych; na zakłady I — VII kategorii przypada 223, na zakłady VIII kategorii 735.

Wydano 4 187 uprawnień na nowe zakłady handlowe i 750 licencji na handel okrężny.

X. Zakłady użyteczności publicznej.

Do połowy wieku XIX Warszawa nie posiadała prawie żadnych urządzeń użyteczności publicznej. Zbiorniki wody źródlanej wybudowane w początkach wieku XVII zaspokajały potrzeby tylko nielicznych mieszkańców miasta. Znikome również usługi oddawały wybudowane w tym samym czasie prymitywne kanały. Nie lepiej przedstawiała się sprawa oświetlenia mieszkań i ulic. W końcu wieku XVIII ustawiono na niektórych ulicach latarnie olejne, które w części tylko usunęły potrzebę używania ręcznych latarni i pochodni.

W latach 1852—1855 miasto wybudowało pierwszy wodociąg, który jednak w krótkim czasie okazał się niewystarczający dla szybko wzrastającej ludności miasta. W 1881 r.

Miasto rozpoczęło budowę wodociągów i kanałów, istniejących do dnia dzisiejszego. Początkowo Wodociągi i Kanalizacja stanowiły jedną z wydziałów administracyjnych zarządu miejskiego, w 1924 r. zostały przekształcone w przedsiębiorstwo miejskie.

Zarówno Gazownia (założona w 1856 r.), jak Elektrownia (założona w 1901 r.) były prowadzone dłużej czas przez koncesjonariuszy. Gazownia przeszła na własność Miasta w 1925 r., Elektrownia w 1936 r.

Wodociągi i kanalizacja.

Przedsiębiorstwo miejskie Wodociągi i Kanalizacja zaopatrjuje ludność w wodę oraz usuwa nieczystości i wody opadowe z terenów Warszawy. Woda czerpana z Wisły przechodzi przez osadnik, który zatrzymuje około 70% zawieszin. Następnie Stacja Pomp Rzecznych tłoczy wodę na Stację Filtrów, skąd po dokładnym oczyszczeniu woda przechodzi do sieci. Wody zużyte (ścieki) i wody opadowe odprowadzane są do Wisły, w pobliżu Bielan. Dla przepompowywania zużytych wód z terenów położonych niżej od głównych kolektorów, Wodociągi posiadają 4 stacje pomp kanałowych. Poza tym istnieje Stacja Doświadczalna Oczyszczania Ścieków, która przygotowuje materiał dla opracowania projektu Oczyszczalni Ścieków.

Przy Stacji Pomp Rzecznych znajduje się Muzeum Wodociągów i Kanalizacji, które stanowi część Muzeum Przemysłu i Techniki.

Z wody wodociągowej korzysta około 95% ludności Warszawy, z urządzeń kanalizacyjnych — ponad 70%. Długość sieci wynosiła w km w końcu roku:

	1936	1937	1938
Wodociągi	563.4	584.7	611.0
Kanały	310.3	335.9	350.0

Połączenie z siecią wodociągową miało w końcu 1938 r. 13 597 nieruchomości, z siecią kanalizacyjną — 7 950.

W 1937/38 r. było 90 źródeł ulicznych, 11 pijalni wody oraz 9 wodotrysków.

Spżycie wody w stolicy:

	1936	1937	1938
Dostarczono wody w tys. m ³	34 895	36 383	38 386
Sprzedano wody w tys. m ³	31 867	33 971	34 964
Dzienne spżycie wody na 1 miesz- kańca w litrach	71.0	74.2	75.0

Największa produkcja wody w 1938 r. przypada na miesiąc sierpień (3 536 tys. m³), najmniejsza — na luty (2 586 tys. m³).

Cena wody łącznie z opłatą za korzystanie z kanałów wynosiła w 1938 r. 67 gr. za m³, bez opłaty za kanały — 44 gr za m³.

Przy miesięcznym spożyciu wody przekraczającym 2000 m³ na nieruchomości udziela się rabatu w wysokości od 5% do 25% wyżej podanych cen za wodę. (Władze miejskie uchwały obniżkę tych opłat od 1. IV. 1939 r.: cena 1 m³ wody z opłatą za kanały wynosić będzie 60 gr, bez korzystania z kanałów — 40 gr).

W 1938 r. Przedsiębiorstwo Wodociągów i Kanalizacji zatrudniało 3 110 pracowników, w tym 2 748 rzemieślników i robotników.

Kapitał zakładowy i obrotowy Przedsiębiorstwa Wodociągów i Kanalizacji wynosił w 1937/38 r. 180 470.9 tys. zł. Suma wykonania budżetu zwyczajnego w 1937/38 r. wyniosła 25 042.5 tys. złotych, wydatki inwestycyjne — 6 634.0 tys. zł.

Gazownia.

Gazownia Miejska posiada fabrykę gazu na Woli wraz z laboratorium i stacją doświadczalną oraz fabrykę chemiczną, przerabiającą produkty węglowodórne. Ponadto Gazownia posiada warsztaty oraz stację zbiornikową, zaopatrującą w gaz Powiśle i Pragę. Pogotowia Gazowni znajdują się w 5 punktach miasta.

Sieć gazowa (magistrale i bocznic) rozwijała się w ostatnich 3 latach następująco:

	1936	1937	1938
Długość sieci ogółem w km (w końcu roku)	605.4	632.9	668.7
w tym sieci zamiejskiej w km	11.1	15.3	16.2
Nieruchomości włączone do sieci w ciągu roku	728	770	885

Produkcja i spożycie gazu:

	1936	1937	1938
Produkcja w tys. m ³	54 146	58 007	60 572
Sprzedaż w tys. m ³	48 687	52 841	55 679
w tym na oświetlenie ulic i placów w tys. m ³	5 454	7 318	8 054
Liczba gazomierzy (w końcu roku)	97 590	104 742	109 434
Spożycie gazu na 1 mieszkańca rocznie w m ³ (bez oświetlenia ulic)	35.1	36.3	37.3

Największa produkcja przypadła w 1938 r. na miesiąc grudzień (5 731 tys. m³), najmniejsza — na lipiec (4 022 tys. m³).

W 1938 r. około 70% gazu używały gospodarstwa domowe, około 30% gazu szło na potrzeby przemysłu, handlu

i rzemiosła. W ogólnej liczbie konsumentów zakłady przemysłowe i handlowe stanowiły około 10%.

W 1938 r. cena gazu, przy miesięcznym zużyciu 25 m³, wynosiła (bez 5% dopłaty na Fundusz Pracy) — 30 gr za m³.

Gazownia Miejska zatrudniała w 1938 r. 1 014 pracowników, w tym 752 pracowników fizycznych.

Kapitał zakładowy i obrotowy Gazowni Miejskiej w 1937/38 r. wynosił 39 876.3 tys. zł, suma wykonania budżetu wyniosła 18 652.6 tys. zł, wydatki inwestycyjne — 716.3 tys. zł.

Elektrownie.

Warszawę zaopatruje w prąd Elektrownia Miejska. Do 1938 r. oprócz Elektrowni Miejskiej dostarczała prądu niektórym dzielnicom miasta Elektrownia Okręgu Warszawskiego (Pruszkowska), która dostarczyła w 1936 r. 11.0 mln. kWh, w 1937 r. — 13.6 mln. kWh. Od 1938 r. działalność Elektrowni Okręgu Warszawskiego ograniczyła się na terenie Warszawy do wąskiego odcinka na Bielanach, gdzie dostarczono w 1938 r. około 1 mln. kWh.

Liczba nieruchomości zelektryfikowanych, otrzymujących prąd z Elektrowni Miejskiej, wynosiła w końcu 1938 r. 16 839.

Działalność Elektrowni Miejskiej charakteryzują następujące liczby:

	1936	1937	1938
Długość sieci elektrycznej (w końcu roku) w km	1 294	1 368	1 544
Czynne liczniki w końcu roku . .	212 755	230 007	256 268
Wyprodukowano prądu tys. kWh .	129 176	160 223	217 471
Sprzedano prądu tys. kWh	109 698	136 521	189 323
w tym:			
prywatnym abonentom na światło	50 747	57 199	68 487
prywatnym abonentom na siłę .	37 098	44 747	67 502
na oświetlenie ulic i placów .	3 471	5 344	7 944
instytucjom miejskim	18 382	23 341	26 974
dla węzła kolejowego	—	5 890	18 416

Największa produkcja prądu w 1938 r. przypadła na miesiąc grudzień (24 280 kWh), najmniejsza na czerwiec (15 741 kWh).

Srednie roczne spożycie prądu w 1937 r. wynosiło na jedno mieszkanie:

1-izbowe	64.0 kWh
2- „	94.6 „
3- „	144.8 „
4- „	204.6 „
Liczące ponad 4 izby	354.2 „
Przeciętnie	150.4 „

Cena elektryczności wynosiła średnio w 1938 r. (bez opłaty stałej): dla konsumentów w mieszkaniach 35 gr za kWh, w zakładach przemysłowych — 12 gr za kWh.

Elektrownia Miejska zatrudniała w 1938 r. 1 858 osób, w tym robotników 1 086.

Dochody eksploatacyjne Elektrowni Miejskiej w 1937 r. wyniosły 32 423 tys. zł, wydatki inwestycyjne — 11 348 tys. zł.

XI. Komunikacja i transport.

Krzyżowanie się na terenie Warszawy naturalnych dróg lądowych, biegnących wzdłuż wododziałów rzek, z tak ważną drogą handlową jak Wisła — utworzyło w stolicy już w dawnych wiekach jeden z największych w Polsce węzłów komunikacyjnych. Rozbudowa sieci kolejowej w Europie jeszcze bardziej uwydatniła znaczenie Warszawy. Pierwszą linią kolejową łączącą Warszawę z Europą była kolej Warszawsko-Wiedeńska, której budowę rozpoczęto w 1844 r.

Szybki rozwój stolicy w drugiej połowie XIX wieku spowodował powstanie bardzo ruchliwej komunikacji podmiejskiej, w związku z czym na schyłku XIX wieku wybudowano szereg kolejek wąskotorowych, korzystających w granicach stolicy z koncesji miejskiej. Po wojnie światowej uruchomiono sieć linii autobusowych zamiejskich.

Równoległe z rozbudową miasta rozwijała się komunikacja wewnętrzna w Warszawie. Już od końca XVIII wieku kursowały po mieście dorożki konne. W 1865 r. otwarto pierwszą linię tramwajów konnych; w 1909 r. tramwaje zostały zelektryfikowane. Początkowo tramwaje były eksploatowane przez koncesjonariuszy; w 1899 r. przeszły na własność Miasta, a od 1919 r. stanowią przedsiębiorstwo miejskie.

Stałą komunikację autobusową wprowadzono w 1928 r. Wobec dalszego znacznego wzrostu ruchu i niemożności rozbudowy sieci tramwajowej i autobusowej w śródmieściu, władze miejskie przystąpiły obecnie do prac badawczych nad budową podziemnej kolei elektrycznej.

Ruch kolejowy.

Do stolicy przybyło pociągów *pasażerskich*:

	1936	1937	1938
Ogółem	80 635	90 920	100 888
w tym:			
Podmiejskich	57 275	63 730	74 510
Dalekobieżnych osobowych	18 250	19 707	18 459
Pośpiesznych	5 110	7 483	7 919

Stolica posiada 6 stacji kolejowych: Warszawa-Główna, Zachodnia, Gdańska, Praga, Wileńska oraz Wschodnia.

Liczba *biletów* sprzedanych na stacjach warszawskich wynosiła (w tys. sztuk):

	1937	1938
Bilety jednorazowe¹⁾	7 877.2	7 570.8
„ okresowe	416.8	442.6
w tym tygodniowe	301.9	318.5
miesięczne	109.2	106.9
inne	5.7	17.2

¹⁾ Łącznie z peronowymi; w 1938 r. sprzedano 1 038.2 tys. biletów peronowych.

Ruch towarowy był następujący:

	1936	1937	1938
Wyładowano wagonów	255 628	281 073	281 402
Załadowano „	93 660	105 247	108 668

Wyszczególnienie przywiezionych towarów podaje str. 29.

Ruch na kolejkach dojazdowych.

Poza kolejami komunikację stolicy z okolicami podmiejskimi utrzymuje 5 kolejek dojazdowych: 1) Elektryczna do Grodziska, Milanówka i Włoch, 2) Grójecka do Nowego Miasta z odgałęzieniem do Góry Kalwarii, 3) Jabłonowska do Jabłony i Karczewa, 4) Marecka do Radzymina, 5) Wilanowska do Piaseczna.

Ruch *osobowy i towarowy* na warszawskich dworcach kolejek dojazdowych przedstawiał się, jak niżej:

	1936	1937	1938
Przewieziono osób w tys.	11 007.8	11 465.1	12 309.4
Wyjechało osób z Warszawy w tys.	4 558.8	4 555.3	4 696.2
w tym za bil. jednoraz. w tys.	2 432.8	2 156.4	2 327.2
Przewieziono bagażu w tys. ton .	341.2	276.1	360.8

Ruch autobusowy międzymiastowy.

Komunikację okolic podmiejskich i dalszych części kraju utrzymywało poza kolejami i kolejkami 25 linii autobusowych, z których 8 należy do P. K. P., 6 linii nie przekracza granic powiatu warszawskiego, 4 kursują w obrębie województwa warszawskiego, pozostałe natomiast utrzymują komunikację również z sąsiednimi województwami.

Żegluga rzeczna.

Ruch statków i barek na Wiśle ilustrują następujące liczby:

	1936	1937	1938
Przybyło statków	1 885	1 604	1 647
„ barek z ładunkiem	1 268	1 322	1 064
Odeszło statków	1 714	1 601	1 633
„ barek z ładunkiem	245	136	106

Ruch *pasażerski i towarowy* na statkach i barkach w 1938 r. był następujący:

	Pasażerów	Towaru (ton)
Przybyło z góry rzeki	36 618	10 205
„ z dołu „	73 428	157 887
Przewieziono w górę rzeki	42 318	3 506
„ w dół „	88 629	12 414

Wyszczególnienie przywiezionych towarów podaje str. 30.

Ruch *wycieczkowy i spacerowy* na Wiśle utrzymuje 10 statków dla ruchu wycieczkowego oraz 1 — dla spacerowego. Statki te przewiozły osób:

	1936	1937	1938
Ruch wycieczkowy	91 348	112 706	161 682
„ spacerowy	24 987	26 125	30 309

Przez Warszawę przepłynęło *trawek*:

	1936	1937	1938
Liczba trawek	114	157	99
Powierzchnia trawek w tys. m ²	322.2	400.0	213.5

Żegluga powietrzna.

Żeglugę powietrzną prowadziły 2 przedsiębiorstwa: Polskie Linie Lotnicze „Lot“ oraz „Air France“.

„Lot“ jest przedsiębiorstwem państwowym. Utrzymuje stałą komunikację lotniczą na sześciu szlakach wewnątrz kraju, a mianowicie: pomiędzy Warszawą a Gdańskiem, Lwowem, Katowicami, Krakowem, Poznaniem i Wilnem. Łączna długość tych linii wynosi 1843 km. Ponadto przedsiębiorstwo „Lot“ utrzymuje komunikację lotniczą z zagranicą na szlakach Warszawa-Poznań-Berlin, Warszawa-Budapeszt, Warszawa-Lwów-Bukareszt-Sofia-Saloniki-Ateny-Rodos-Lydd, Warszawa-Wilno-Kowno-Ryga-Tallinn-Helsinki.

Przedsiębiorstwo „Air France“ utrzymuje komunikację lotniczą na linii Warszawa-Praga-Paryż.

Ruch *osobowy i towarowy* na lotnisku w Warszawie przedstawiał się jak następuje:

	1936	1937	1938
Wykonano lotów	3 520	3 509	3 113
Przewieziono pasażerów	21 851	18 798	15 301
„ towaru i poczty w tonach	480	473	485

Tramwaje i autobusy.

Sieć tramwajowa w Warszawie w końcu 1938 r. wynosiła 259 km (w czym około 9 km torów gospodarczych). Na sieć wewnątrz miasta przypada 250 km, na sieć zamiejską (do Okęcia, Wilanowa, Babcia) — 9 km.

W 1938 r. było 29 linii komunikacyjnych dziennych i 9 nocnych. 4 linie (w czym 1 nocna) wychodzą poza granice miasta. Długość linii wynosiła w km (bez extra-linii):

	1936	1937	1938
Linie dzienne	266	288	294
„ nocne	64	77	77

Najdłuższy przejazd za biletem normalnym (20 gr) wynosi 14.2 km.

Tabor tramwajów składał się w końcu 1938 r. z 398 wozów silnikowych osobowych i 312 przyczepnych, oraz 16 silnikowych towarowych i 28 przyczepnych, z 8 wozów silnikowych dla obsługi torów i sieci oraz 11 samochodów specjalnych montażowych i pogotowia technicznego.

Dyrekcja Tramwajów posiada własną elektrownię, którą uzupełniają 3 podstacje zasilane prądem z Elektrowni Miejskiej.

Tramwaje posiadają 5 zajezdni.

Ruch osobowy w tramwajach przedstawiał się następująco:

	1936	1937	1938
Wykonano wozokilometrów w tys.	40 066	44 208	48 044
Przewieziono pasażerów w tys.	201 545	220 063	242 882
Liczba pasażerów na 1 wozokilometr	5.03	4.98	5.06
Przeciętna roczna liczba przejazdów na 1 mieszkańca	164.0	175.5	190.1

W 1938 r. największe natężenie ruchu pasażerskiego przypadało na miesiąc październik (23 220 tys. osób), najmniejsze na luty (17 608 tys. osób).

Długość linii autobusowych w końcu 1938 r. wynosiła 71 km, liczba tras — 17, w czym 1 wychodząca poza granice miasta. Najdłuższy przejazd za biletem 25 gr wynosi 6 km.

Tabor autobusów składał się z 109 autobusów osobowych.

Ruch osobowy w autobusach przedstawiał się następująco:

	1936	1937	1938
Wykonano wozokilometrów w tys.	2 865	3 401	4 149
Przewieziono pasażerów w tys.	19 086	21 793	24 999
Liczba pasażerów na 1 wozokilometr	6.66	6.41	6.03
Przeciętna roczna liczba przejazdów na 1 mieszkańca	15.5	17.4	19.7

W 1938 r. największe natężenie ruchu autobusowego przypadało na miesiąc grudzień (2 669 tys. osób), najmniejsze — na lipiec (1 730 tys. osób).

Tramwaje i Autobusy zatrudniały w 1938 r. łącznie 6 186 pracowników stałych, w tym pracowników fizycznych 5 506. Przy obsłudze ruchu było czynnych ogółem osób 3 922, w tym 3 611 pracowników fizycznych.

Kapitał zakładowy Tramwajów i Autobusów w 1937/38 r. wynosił 101 764.9 tys. zł. Suma wykonania budżetu w 1937/38 r. wyniosła 49 768 tys. zł. wydatki inwestycyjne — 6 403.1 tys. zł.

Ruch kołowy.

Liczba pojazdów *mechanicznych* zarejestrowanych wynosiła (w końcu roku):

	1936	1937	1938
Samochodów prywatnych osobowych	2 889	3 752	4 867
„ ciężarowych	1 197	1 434	2 171
Dorożek samochodowych osobowych	1 789	2 146	2 306
„ „ bagażowych	—	—	130
Autobusów	239	241	310
Motocykli	1 456	1 563	1 791
Rowerów	14 318	34 667	36 423

W końcu 1938 r. istniały w stolicy 162 stacje benzynowe.

Liczba pojazdów *konnych* kształtowała się następująco (w końcu roku):

	1936	1937	1938
Dorożek konnych	1 736	1 505	1 006
Wozów ciężarowych i platform . .	3 415	2 711	2 401

Rejestracja pojazdów w Warszawie należy do *Wydziału Komunikacyjno-Budowlanego* Komisariatu Rządu i do *Wydziału Przemysłowego* Zarządu Miejskiego.

Wydział Przemysłowy Z. M. rejestruje przedsiębiorstwa przewozowe i ich pojazdy. Wszystkie pojazdy mechaniczne rejestruje Wydział Komunikacyjno-Budowlany Komisariatu Rządu, do którego należą również sprawy ruchu ulicznego.

Wózki ręczne. Tragarze.

Według rejestracji Wydziału Przemysłowego liczba wózków ręcznych wynosiła: w 1935/36 r. — 1 399, w 1936/37 r. — 1 210, w 1937/38 r. — 1 536.

Wydział Przemysłowy zarejestrował tragarzy: w 1935/36 r. — 1 458, w 1936/37 r. — 1 381, w 1937/38 r. — 1 392.

XII. Poczta, telegraf i telefony.

Pierwsze próby zorganizowania poczty w Warszawie zostały podjęte w 1649 r. Jednak właściwa organizacja poczty jako instytucji państwowej dokonana została za Stanisława Augusta. W czasie wojny światowej, wskutek niedoręczania adresatom przesyłek przez pocztę niemiecką do mieszkań, Komitet Obywatelski zorganizował pocztę miejską.

Pierwszy telegraf otrzymała Warszawa w 1860 r. przez oddanie do użytku publicznego przewodów telegraficznych kolei Warszawsko-Wiedeńskiej.

W 1881 r. powstały w Warszawie pierwsze telefony założone przez Towarzystwo Telefoniczne Bella na podstawie koncesji rządu rosyjskiego, udzielonej na 20 lat. W 1901 r. koncesję otrzymało Towarzystwo Akcyjne Telefonów Cedergren, a w 1922 r. Polska Akcyjna Spółka Telefoniczna.

W 1925 r. rozpoczęto nadawanie regularnych audycji radiowych z pierwszej radiostacji warszawskiej na forcie młoczkowskim.

Poczta.

W stolicy było w końcu 1938 r. 50 urzędów i agencji pocztowych oraz 686 skrzynek pocztowych. Dyrekcja Okręgu Poczty i Telegrafów w Warszawie zatrudniała w 1938 r. 4 686 osób, w tym 2 292 niższych funkcjonariuszów.

W 1938 r. nadeszło do Warszawy 162 879 tys. *zwykłych* przesyłek listowych (listy i druki), wysłano z Warszawy 360 074 tys. przesyłek.

Obrót *poleconych* przesyłek pocztowych był następujący:

	1937		1938	
	Wysłane	Otrzymane	Wysłane	Otrzymane
Listy polecone w tys. sztuk	4 783	5 872	4 891	6 301
„ wartościowe i paczki w tys. sztuk . . .	2 849	1 487	3 214	1 651

Obrót przekazami *pieniężnymi* pocztowymi i telegraficznymi wyniósł:

	1937		1938	
	Wpłacone	Wyplacone	Wpłacone	Wyplacone
Przekazy w tys. sztuk . .	1 943	2 220	2 256	2 710
Suma w mln. zł	236.0	150.8	310.0	198.0

Pocztowy ruch *telegraficzny* przedstawiał się, jak następuje:

	1936	1937	1938
Telegramy nadane w tys. sztuk .	591	581	731
„ nadeszłe „ „ .	831	946	956

Telefony.

Warszawską sieć telefoniczną eksploatuje Polska Akc. Spółka Telefoniczna. W Warszawie znajduje się 6 central telefonicznych: 3 — w Śródmieściu, 1 — na Pradze, 1 — na Żoliborzu, 1 — na Mokotowie.

Długość linii telefonicznych wynosiła w dniu 1. I. 1939 r. 1 133 km, w tym napowietrznych — 721 km, podziemnych — 412 km.

Liczba aparatów wynosiła w dniu 1. I. 1939 r. — 90 627, liczba rozmównic publicznych i automatów — 333.

Abonentów telefonicznych było w dniu 1. I. 1939 r. — 72 799, z czego na płaćcych wg taryfy „A” (kontyngent 75 rozmów na miesiąc) przypada 33 735, taryfy „B” (kontyngent miesięczny 200 rozmów) — 37 922 abonentów.

W lewobrzeżnej części miasta 1 abonent przypada na 15 mieszkańców, na Pradze — na 51 mieszkańców.

W 1936 r. przeprowadzono 181 mln. rozmów telefonicznych

(bez rozmównic), w 1937 r. — 203 mln., w 1938 r. — 225 mln.

Telefony *międzymiastowe* eksploatuje Dyrekcja Poczty i Telegrafów. Liczba połączeń telefonicznych międzymiastowych i międzynarodowych nadanych z Warszawy wyniosła w tys.: w 1936 r. — 2 468, w 1937 r. — 2 670, w 1938 r. — 3 159. Do Warszawy nadano w tys.: w 1937 r. — 3 117, w 1938 r. — 3 850 połączeń.

Radio.

Aparatów radiowych w stolicy było: w końcu 1936 r. — 94 783, w 1937 r. — 115 719, w 1938 r. — 130 831.

XIII. Praca.

Próby tworzenia przemysłu w Polsce podjęto dopiero u schyłku XVIII wieku. W zakładanych wówczas dość licznych fabrykach zatrudniano przeważnie chłopów, odrabiających w ten sposób pańszczyznę. Prawdziwy typ najemnego robotnika powstał dopiero za czasów Królestwa Polskiego. Zarobki robotnicze w tym czasie były bardzo niskie. Już w 1824 r. odbył się w Warszawie w fabryce May'a pierwszy strajk o charakterze ekonomicznym.

W 1914 r. w zakładach zatrudniających powyżej 15 robotników lub posiadających motor pracowało 41.4 tys. robotników, w 1922 r. — 51.2 tys. robotników.

Przez kilka lat powojennych wobec dużego bezrobocia Magistrat warszawski prowadził wielkie roboty publiczne (przeciętnie w II półr. 1921 r. i w 1922 r. — około 10 000 osób). Ustawa z dn. 16 marca 1933 r. powołała do życia Fundusz Pracy, mający na celu finansowanie robót publicznych prowadzonych dla zatrudnienia bezrobotnych.

Stan zatrudnienia w przemyśle.

Liczba zatrudnionych i ubezpieczonych od bezrobocia w zakładach zatrudniających ponad 5 robotników wynosiła (przeciętnie):

	1937	1938
Zatrudnieni	114 130	121 721
Ubezpieczeni	108 660	115 333

Stan zatrudnienia w zakładach przemysłowych, zatrudniających 20 i więcej robotników, przedstawiał się (przeciętnie) następująco:

	1937	1938
Liczba zakładów	673	682
„ robotników przy produkcji	70 300	77 158
„ robotniko-godzin w ciągu roku w tys.	12 851.7	14 292.6

W 1938 r. było najwięcej zatrudnionych robotników w listopadzie (85 297 osób), najmniej — w styczniu (68 803 osób).

Zatrudnienie na robotach publicznych.

Przeciętna liczba zatrudnionych na wszystkich robotach publicznych w 1938 r. wynosiła 12 156; największe zatrudnienie było w październiku — 15 870, najmniejsze w lutym — 5 490.

Na robotach publicznych finansowanych przez Fundusz Pracy pracowało przeciętnie 5 190 osób.

Na innych robotach publicznych zatrudniały instytucje państwowe 4 148 osób, Miasto — 2 818.

Zarobki robotnicze w przemyśle.

Zarobki robotnicze w zakładach przemysłowych, zatrudniających ponad 20 robotników, przedstawiały się w 1937 r., jak następuje (w złotych):

Gałąź przemysłu	Przeciętny zarobek	
	za godzinę	za tydzień
Mineralny	0.57	25.38
Metalowy	0.98	41.39
Elektrotechniczny	0.82	35.13
Chemiczny	0.75	32.36
Włókienniczy	0.68	28.23
Papierniczy	0.64	26.17
Skórzany	0.91	37.68
Drzewny	0.63	26.75
Spożywczy	0.91	38.28
Odzieżowy	0.59	23.52
Budowlany	0.88	37.86
Poligraficzny	1.19	51.15

Pośrednictwo pracy.

Pośrednictwo pracy, prowadzone przez Fundusz Pracy, przedstawiało się, jak niżej:

	1936	1937	1938
Poszukujący pracy ogółem (średnie z 12 miesięcy)	24 508	25 898	24 232
w tym kobiety	5 513	6 302	5 977
Robotnicy	19 232	20 440	19 075
Pracownicy umysłowi	5 276	5 458	5 157
Uzyskało pracę ogółem w ciągu roku	23 507	25 334	26 972
w tym kobiety	6 925	3 603	2 377

Strajki.

	1935	1936	1937
Liczba strajków	150	148	181
„ zakładów objętych strajkiem	3 387	1 022	3 538
„ pracowników zatrudnionych	53 185	53 456	67 902
w tym strajkujących	49 498	42 672	52 656
Utraconych dni roboczych	514 168	139 226	472 130

W 1937 r. na ogólną liczbę 181 strajków wynikło 87 strajków wskutek żądania podwyżki płac, 25 — wskutek zalegania z wypłatą, 33 — wskutek redukcji personelu, 21 — z powodu innych przyczyn ekonomicznych; poza tym było 15 strajków protestacyjnych.

W ogólnej liczbie 181 strajków było 6 strajków powszechnych (strajków w kilku lub wszystkich gałęziach przemysłu), w których brało udział 29 177 osób; utracono w tych strajkach 296 591 dni roboczych.

Strajków wygranych całkowicie było 52, częściowo — 75, przegranych — 35, o niewiadomym i nieokreślonym wyniku — 19.

Najwięcej strajków w 1937 r. przypadło na maj (38), najmniej na listopad (5).

XIV. Opieka społeczna.

W dawnych czasach nie znano pojęcia opieki społecznej. Rolę jej do pewnego stopnia spełniały instytucje o charakterze dobroczynnym, oparte materialnie o różne fundacje. Już w okresie książąt mazowieckich istniały w Warszawie fundacyjne przytulki dla starców i kalek. W XVIII wieku — nabrał dużego rozgłosu założony przez ks. Baudouin'a dom dla podrzutków i ubogich. Po wojnach napoleońskich, w okresie ogólnego zubożenia i nędzy, założono w Warszawie Towarzystwo Dobroczynności.

W 1815 r. utrzymywano w Warszawie kosztem dobroczynności publicznej 646 osób, a w 1824 r. już 2 486. Ze wzrostem ludności rosła oczywiście i liczba osób potrzebujących pomocy. W 1907 r. utworzono przy Magistracie Wydział Dobroczynności Publicznej, który przejął od Rady Dobroczynności (p. str 20) zakłady dobroczynne. Wyjątkowe warunki jakie nastąpiły w stolicy podczas wojny światowej wywołały konieczność masowej akcji pomocy społecznej. Akcję tę zorganizował Komitet Obywatelski. O wielkości jej świadczy, iż w ciągu pierwszego roku wojny udzielono pomocy 103 tys. osób.

Ustawa z 1923 r. uregulowała sprawę opieki społecznej, nakładając na gminy obowiązek opieki nad ludnością potrzebującą pomocy.

Organizacja opieki społecznej.

Opiekę społeczną sprawują w stolicy: 1) Wydział Opieki Społecznej i Zdrowia Publicznego Zarządu m. st. Warszawy, 2) Wydział Pracy i Opieki Społecznej Komisariatu Rządu na m. st. Warszawę (który opiekuje się dziećmi b. wojskowych

oraz inwalidami wojskowymi), 3) Fundusz Pracy, 4) kilkaset instytucji społecznych i wyznaniowych.

Wszystkie agendy miejskie w zakresie pomocy społecznej oraz ochrony zdrowia publicznego ubogich mieszkańców stolicy prowadzi *Wydział Opieki Społecznej i Zdrowia Publicznego* Zarządu Miejskiego. (p. str. 20). Wydział zatrudniał w 1937/38 r. w dziale opieki społecznej i w centrali 977 osób. Wydatki Miasta na opiekę społeczną wyniosły 9 989 tys. zł.

Miejska opieka społeczna otwarta.

Miejska opieka społeczna otwarta ogniskuje się w 10 *Ośrodkach Zdrowia i Opieki Społecznej* (p. str. 21), z których każdy obejmuje działalnością teren kilku okręgów policyjnych. Ośrodki te udzielają ubogiej ludności świadczeń pieniężnych i w naturze. Liczby zgłoszeń o pomoc oraz liczby wspomaganych przedstawiają się, jak niżej:

	1935/36	1936/37	1937/38
Osób zgłaszających się o pomoc	160 256	133 247	151 017
„ korzystających z pomocy	83 676	79 198	70 171

Z opieki korzystało (w końcu r. budż.):

	1935/36	1936/37	1937/38
Rodzin	11 837	11 921	11 103
Osób	34 134	31 656	29 618
W tym dzieci do lat 15	14 234	14 032	13 256

Spośród osób wspomaganych w końcu r. budż. 1937/38 udzielono pomocy z tytułu opieki: nad dzieckiem 15 049 osobom, nad bezrobotnymi (opieka dodatkowa) 5 419, nad młodzieżą pozbawioną opieki 98, nad niezdolnymi do pracy 9 052.

11 *Ośrodek Zdrowia i Opieki Społecznej* obejmuje działalnością teren całej stolicy, prowadzi walkę z bezdomnością i nierządem, załatwia sprawy ewakuacji oraz udziela zapomóg doraźnych osobom nigdzie nie meldowanym.

	1935/36	1936/37	1937/38
Liczba osób zgłaszających się o zapomogi	34 293	31 379	36 374
Liczba osób, które otrzymały zapomogi	18 268	26 332	33 642

Opieka społeczna zamknięta.

Wszystkich zakładów opieki zamkniętej oraz pensjonariuszy w tych zakładach było:

	Zakłady	Pensjonariusze	W tym kobiety
31. III. 1935	114	9 602	5 795
„ „ 1936	106	9 502	5 697
„ „ 1937	101	8 305	4 538

W liczbie 101 zakładów było 74 dla dzieci i młodzieży z 5 850 pensjonariuszami oraz 27 zakładów dla dorosłych z 2 455 pensjonariuszami.

Na terenie stolicy istnieją 4 zakłady opiekujące się *matką i niemowlęciem*, w tym 2 miejskie (im. ks. Boduena dla dzieci chrześcijańskich oraz Dom Opieki — dla żydowskich) i 2 społeczne (Stowarzyszenie „Ratujmy niemowlęta“ i Związek Pracy Obywatelskiej Kobiet).

Liczba dzieci w tych zakładach w 1937/38 r. wynosiła 1 360, w tym w zakładach miejskich — 1 262, liczba matek — 178, w tym w zakładach miejskich — 84.

Opiekę zamkniętą nad *dziećmi i młodzieżą* prowadzi Miasto we własnych zakładach, lub lokuje dzieci i młodzież w zakładach społecznych. Zakładów, w których byli umieszczani pensjonariusze miejscy, było w 1937/38 r. 112 (w tym 65 poza Warszawą). Liczba pensjonariuszy wyniosła w 1937/38 r. 4 730 osób, w tym w zakładach miejskich — 166, w społecznych — 4 564.

Zakładów dla *dorosłych*, w których Miasto lokowało swoich pensjonariuszy, było w końcu 1937/38 r. 36 (z tego 17 zakładów znajdowało się poza Warszawą). Spośród tych zakładów przypada na miejskie 6, społeczne — 30.

Liczba pensjonariuszy w tych zakładach wynosiła w 1937/38 r. 3 257, z czego w zakładach miejskich — 1 678, społecznych — 1 579.

Miasto prowadzi walkę z *żebractwem i włóczęgostwem* przez umieszczanie żebraków i włóczęgów przejściowo w Domu Etapowym, z którego przydziela się ich do różnych zakładów. W 1938 r. zatrzymano 1 005 żebraków i włóczęgów.

Poza zakładami zamkniętymi opiekę nad dzieckiem roz-taczają *żłobki i dziecińce* oraz przedszkola społeczne, utrzymywane przez instytucje społeczne. W końcu 1938 r. było w stolicy 13 żłobków.

Liczba dzieci umieszczonych w żłobkach i dziecińcach na koszt Miasta wynosiła w 1937/38 r. 565.

Opieka w rodzinach zastępczych.

W końcu 1935 r. Miasto zapoczątkowało akcję umieszczenia dzieci — zamiast w zakładach — w rodzinach zastępczych za opłatą. Liczba dzieci umieszczonych w tych rodzinach w 1937/38 r. wyniosła 481.

Miejska pomoc mieszkaniowa.

Miasto posiada 4 <http://acm.org.pl> dla *przedanym*, które 31. III.

1938 r. składały się z 193 budynków z 2 677 lokalami, z czego na 1-o izbowe przypadało 2 668. W schroniskach tych zamieszkiwało w końcu marca 1938 r. 3 360 rodzin liczących 15 188 osób.

Obecnie ogranicza się napływ nowych mieszkańców do schronisk; (w 1937/38 r. skierowano do schronisk 29 rodzin, liczących 408 osób); zagrożonym eksmisją udziela się pomocy prawnej, eksmitowanym — zapomóg na wynajem mieszkania.

	1935/36	1936/37	1937/38
Liczba rodzin zgłaszających się o zapomogi mieszkaniowe	2 200	2 647	2 979
Liczba rodzin korzystających z zapomóg	1 715	2 060	2 233

Przeciętna miesięczna liczba osób zgłaszających się o zapomogi mieszkaniowe wyniosła w 1936/37 r. — 892 osoby, w 1937/38 r. — 971 osób.

Domy noclegowe.

Miasto posiada 3 domy noclegowe dla bezdomnych, w tym 1 dla kobiet.

Srednio dziennie nocowało:

	1935/36	1936/37	1937/38
Kobiet	207	245	323
Mężczyzn	1 373	1 432	1 382

XV. Szkolnictwo.

Ślady istnienia pierwszej szkółki parafialnej na terenie Warszawy można stwierdzić już w połowie wieku XIV. Z utworzonych później szkół typu średniego wybija się na pierwszy plan Collegium Nobilium założone przez księdza Konarskiego w 1740 r. Dopiero jednak w pierwszych latach Królestwa Polskiego za rządów ministra oświaty Stanisława Potockiego — nastąpił pełny rozkwit szkolnictwa stolicy. W 1818 r. założony został w Warszawie Uniwersytet. Już w latach dwudziestych XIX wieku zaczęto pod wpływem ogólnie panującej w Europie reakcji likwidować rozbudowane przez Potockiego szkolnictwo elementarne, po upadku zaś powstania listopadowego zamknięto Uniwersytet oraz zmniejszono liczbę szkół średnich i elementarnych. Odtąd rozwój szkolnictwa w Warszawie aż do odzyskania niepodległości był hamowany przez władze rosyjskie. Tylko w okresach klęsk państwa rosyjskiego następowała pewna poprawa w sytuacji szkolnictwa (Szkoła Główna w Warszawie otwarta w 1862 r., polskie szkolnictwo prywatne po 1905 r.). W czasie okupacji niemieckiej Komitet Obywatelski przyjął zasadę powszechnego nauczania. Największą trudnością w realizacji tego obowiązku był brak odpowiednich pomieszczeń. W roku szkolnym 1916/17 były tylko dwa miejskie gmachy szkolne. Nauka musiała się odbywać w wynajętych domach lub pomieszczeniach, przeważnie nie nadających się zupełnie do tego użytku. W pierwszych latach istnienia Państwa Polskiego rozbudowano i zwiększono liczbę istniejących dawniej szkół wyższych oraz rozpoczęto planową rozbudowę szkolnictwa średniego i powszechnego. Władze miejskie zaś, zgodnie z ciążącym na nich obowiązkiem, przystąpiły do wznoszenia nowoczesnych gmachów szkolnych, przeznaczonych na pomieszczenie przede wszystkim szkół powszechnych.

Wydział Oświaty i Kultury Zarządu Miejskiego.

Z ramienia Zarządu Miejskiego oświatą publiczną zajmuje się *Wydział Oświaty i Kultury*, który utrzymuje szereg przedszkoli i szkół różnego typu oraz prowadzi szereg placówek oświatowo-kulturalnych.

Wydział zatrudniał w dn. 31.III.1938 r. 2 205 osób, w tym 1 449 nauczycieli i urzędników fachowych.

Wydatki Miasta na oświatę wyniosły w 1937/38 r. 12 822.9 tys. zł, w tym na szkolnictwo powszechne — 6 042.6 tys. zł, średnie — 887.5 tys. zł, zawodowe — 2 334.4 tys. zł.

Przedszkola.

W Warszawie było w 1937/38 r. przedszkoli 144, w tym — 65 miejskich. Dzieci w przedszkolach w 1937/38 r. było ogółem 9 216, w tym w miejskich — 6 197.

W 1937/38 r. zatrudnionych było w przedszkolach 268 wychowawczyń, w tym w miejskich — 158.

Stan oświaty wśród dzieci w wieku szkolnym.

Dzieci w wieku szkolnym od 7 do 13 lat na początku roku szk. było:

	1935/36	1936/37	1937/38
Dzieci uczących się	142 562	139 481	138 021
w tym:			
w powsz. szkołach publicznych	112 570	112 433	112 870
„ „ „ „ prywatnych	14 795	13 128	13 121
„ szkołach średnich	6 860	6 357	6 038
„ chederach	6 398	5 915	5 498
„ domu	1 939	1 648	494
Dzieci nie uczących się	4 764	4 390	3 241
w tym zwolnionych od obowiązku szkolnego	892	829	692

Szkoły powszechne.

Szkoły powszechne publiczne w 1936/37 r. zajmowały 117 gmachów, które liczyły 1 351 sal wykładowych. Z liczby tej 56 gmachów z 846 salami należało do Miasta, pozostałe były częściowo lub całkowicie wynajęte.

W 1937/38 r. szkoły te zajmowały 116 gmachów, które liczyły 1 415 sal wykładowych. Z liczby tej 60 gmachów z 941 salami należało do Miasta, pozostałe były wynajęte.

Organizacja szkół powszechnych przedstawiała się w końcu 1937/38 r. szk. następująco:

	Publiczne	W tym specjalne	Prywatne
Liczba szkół	185	12	125
w tym dla chłopców	12	3	25
„ dziewcząt	13	1	30
Liczba nauczycieli	1 948	82	1 172
„ dzieci ogółem	120 050	2 149	13 023
w tym chłopców	56 858	1 303	6 502
dziewcząt	63 192	846	6 521

Do ustawowych obowiązków Miasta w zakresie szkolnictwa publicznego należy dostarczanie lokali oraz zaspokajanie potrzeb gospodarczych szkolnictwa.

W stolicy było w 1937/38 r. 61 *chederów koncesjonowanych*. Liczba dzieci zapisanych wynosiła 6 312, liczba nauczycieli — 422.

Warszawskie publiczne szkoły powszechne podlegają administracyjnemu i pedagogicznemu kierownictwu *Inspektoratu Szkolnego m. st. Warszawy*. Sprawuje on również nadzór nad prywatnymi szkołami powszechnymi, szkołami religijnymi (chederami) oraz miejskimi i prywatnymi przedszkolami. W 1937/38 r. Inspektorat zatrudniał 19 osób.

Szkoły średnie ogólnokształcące.

Gimnazjów państwowych było w 1937/38 r. szk. 16, miejskich — 5, prywatnych — 79, razem — 100. Z tego na szkoły męskie przypada 41, żeńskie — 53, koedukacyjne — 6. Gimnazja liczyły 601 oddziałów.

Liceów państwowych było w 1937/38 r. 16, miejskich — 5, prywatnych — 69, razem — 90. Z tego na szkoły męskie przypadało 39, żeńskie — 49, koedukacyjne — 2. Licea liczyły 118 oddziałów.

Poza tym istniało jeszcze 113 oddziałów starszych klas gimnazjum dawnego typu. Łącznie szkoły średnie ogólnokształcące liczyły 832 oddziały.

Liczba uczniów szkół średnich ogólnokształcących w 1937/38 r. wyniosła ogółem 29 650, w tym chłopców — 14 781, dziewcząt — 14 869. Uczniów w szkołach państwowych było ogółem 7 184, miejskich — 2 164, prywatnych — 20 302.

Wydano w 1937/38 r. 2 698 matur, w tym w szkołach państwowych — 749, miejskich — 132, prywatnych — 1 797.

Szkoły zawodowe.

W 1937/38 r. Warszawa posiadała 74 szkoły zawodowe.

z tego na szkoły państwowe przypada 18, samorządowe — 8, prywatne — 48.

Szkoły zawodowe posiadały 124 wydziały, w tym 107 o programie co najmniej dwuletnim, 17 — rocznym; wśród wydziałów o programie dwuletnim było: 7 o poziomie niższym, 71 — gimnazjalnym oraz 29 — licealnym. Liczba uczniów wynosiła 13 586, w tym dziewcząt 7 059.

Miejskich szkół i kursów zawodowych posiadała Warszawa 16, w tym 4 gimnazja męskie (2 mechaniczne, 1 elektryczne, 1 stolarskie), 3 gimnazja żeńskie (krawieckie, bielizniarskie, koronkarsko-hafciarskie), 1 szkołę rękodzielniczą żeńską, 2 żeńskie szkoły przysposobienia zawodowego, 3 żeńskie kursy zawodowe (3-letnie fryzjerskie, 2-letnie gorseciarskie, 2-letnie galanterii skórzanej), Miejską Szkołę Sztuk Zdobniczych, Miejską Szkołę Baletową i Miejskie Kursy Fototechniczne.

Uczniów i nauczycieli w r. szk. 1937/38 było:

Uczących się ogółem	2 559
w tym uczniów	1 370
Absolwowanych ogółem	543
w tym absolwentek	303
Nauczycieli i instruktorów	222

Miasto prowadziło również 44 szkoły *wieczorowe dokształcające zawodowe*, w tym 30 męskich, 12 żeńskich i 2 koedukacyjne.

Liczba uczniów i nauczycieli w 1937/38 r. wyniosła:

Uczących się ogółem	12 501
w tym kobiet	8 591
Absolwowanych ogółem	1 509
w tym absolwentek	374
Nauczycieli i instruktorów	540

Poza tym przy Wydziale Szpitalnictwa Zarządu Miejskiego istniała Szkoła Położnych, licząca w 1937/38 r. 279 uczennic. Szkołę ukończyło w 1937/38 r. 117 położnych.

Instytuty i seminaria dla nauczycieli.

Stolica posiada 5 *instytutów* państwowych dla nauczycieli o programie wyższym niż średni. Ogółem w 1937/38 r. było słuchaczy 596, w tym kobiet — 191, wykładowych — 119. W 1937/38 r. ukończyło instytuty 368 osób, w tym 92 kobiety.

Zakładów kształcenia nauczycieli w 1937/38 r. było 7, uczących się w nich — 611, wykładowych — 121.

Zakłady te obejmują 4 *seminaria ochroniarskie*. Liczba uczennic w 1937/38 r. wynosiła w nich 369, wykładowych — 62.

Szkoły muzyczne.

Warszawa posiada 2 wyższe szkoły muzyczne: Konserwatorium oraz im. Chopina. W 1937/38 r. było w Konserwatorium 703 słuchaczy, w tym kobiet — 229. Ukończyło Konserwatorium 48 osób, w tym kobiet — 10.

Szkoły wyższe.

W końcu 1937/38 r. ak. liczba słuchaczy i wydanych dyplomów wynosiła:

	Słuchaczy	Dyplomów
Uniwersytet J. Piłsudskiego	9 136	1 169
Politechnika Warszawska	4 413	440
Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego	1 276	152
Akademia Stomatologiczna	481	127
Szkoła Główna Handlowa	1 315	170
Akademia Sztuk Pięknych	401	30
Wolna Wszechnica	1 796	117
Szkoła Nauk Politycznych	1 754	86
Wyższa Szkoła Dziennikarska	294	4

Miejska oświata pozaszkolna.

Miasto prowadzi akcję mającą na celu umożliwienie ukończenia szkoły powszechnej tym mieszkańcom stolicy, którzy przekroczyli już wiek szkolny, lub uzupełnienie wykształcenia tym, którzy chcą się uczyć wyżej poziomu szkoły powszechnej.

Placówki miejskiej oświaty pozaszkolnej mieszczą się w lokalach szkół miejskich. Liczba tych placówek wynosiła w 1937/38 r. 38, w tym było 14 wieczorowych szkół powszechnych dla dorosłych, 16 dla młodocianych oraz 8 uniwersytetów powszechnych.

Do szkół tych uczęszczało 7 707 osób, w tym 2 221 kobiet; z tego do uniwersytetów powszechnych uczęszczało 1 058 osób, w tym 469 kobiet.

Świetlice miejskie.

Miasto posiadało w 1937/38 r. 80 świetlic. Zadaniem ich jest podniesienie poziomu umysłowego członków przez organizowanie odczytów, wykładów, wycieczek, gier i wieczornych towarzyskich. Do świetlic uczęszczało w 1937/38 r. 4 235 osób, w tym 1 866 kobiet.

Muzeum Pedagogiczne.

Muzeum Pedagogiczne jest własnością Miasta; ma na celu

ułatwienie pracy nauczycielstwu przez organizowanie wykładów i programów oraz dostarczanie pomocy naukowych do szkół.

Biblioteka Muzeum liczyła w 1937/38 r. 13 983 tomy, wypożyczalnia pomocy naukowych 5 091 eksponatów; wypożyczeń eksponatów było 16 590, w tym 7 541 przezroczy.

XVI. Kultura.

Pierwszą książką wydrukowaną w Warszawie była „Odprawa posłów greckich” Kochanowskiego wydana w 1578 r. W 1661 r. wydano w stolicy pierwszą gazetę „Merkuryusz Polski”.

W dziejach instytucji kulturalnych Warszawy okresem niezwykle pomyślnym stało się panowanie Stanisława Augusta Poniatowskiego. Obok gromadzonych przez króla obrazów, numizmatów, zbiorów bibliotekarskich i in. powstała w tym okresie Biblioteka Publiczna Żałuskich, oraz teatr dostępny dla wszystkich. Po utracie niepodległości większość zbiorów z czasów stanisławowskich wywieziono do Petersburga lub sprzedano. W czasach Królestwa Polskiego powstała nowa biblioteka publiczna (późniejsza uniwersytecka), cenne zbiory biblioteczno-muzealne Towarzystwa Przyjaciół Nauk (założonego w 1800 r.) oraz Archiwum Ogólne Krajowe. W 1819 r. założono w Warszawie Konserwatorium Muzyczne, w 1825 r. rozpoczęto budowę Teatru Wielkiego, ukończoną w 1833 r. Po powstaniu listopadowym skonfiskowano i wywieziono do Rosji zbiory Towarzystwa Przyjaciół Nauk, częściowo zaś i zbiory Biblioteki Publicznej. W 1844 r. założono w Warszawie bibliotekę i muzeum ordynacji Krasieńskich. W czasie reform Wielopolskiego w 1862 r. stworzono zaczątek dzisiejszego Muzeum Narodowego.

Reakcja rosyjska szalejąca po upadku powstania styczniowego przytłumiła w zarodku rozwijające się pomyślnie życie kulturalne stolicy. Założenie każdej instytucji wymagało długich i wielkich wysiłków (Filharmonia Warszawska ukończona w 1903 r., T-wo Biblioteki Publicznej otwarte w 1907 r., T-wo Naukowe lub nawet Teatr Polski ukończony w 1913 r.). Okres wojny — mimo otwarcia polskich wyższych uczelni — nie sprzyjał rozwojowi instytucji kulturalnych Warszawy. Dopiero w wolnym Państwie Polskim nastąpił okres rozwoju instytucji kulturalnych. W krótkim czasie Warszawa stała się największym w Państwie ośrodkiem życia kulturalnego i umysłowego.

Biblioteki.

Inwentarz ważniejszych bibliotek przedstawiał się na początku 1938 r. następująco:

	Tomów skatalogowanych w tysiącach
Biblioteka Uniwersytecka	918
„ Narodowa Józefa Piłsudskiego	855
„ Ordynacji Krasieńskich	252
„ Ordynacji Zamoyskiej	212
„ Wojskowa	186
„ Szkoły Głównej Handlowej	143

Biblioteka Publiczna m. st. Warszawy składa się z Biblioteki Podstawowej, 5 filii dzielnicowych, 31 wypożyczalni dla

czytelników indywidualnych, 1 wypożyczalni dla świetlic, 16 czytelni dla dzieci, 1 wypożyczalni dla niewidomych oraz 1 czytelni dla młodzieży. Księgozbiór liczył w końcu 1937/38 r. 469 tys. tomów, wypożyczono 1 755.8 tys. tomów; liczba zgłoszeń czytelników wyniosła 1 320.2 tys., w tym w wypożyczalniach — 873.1 tysięcy, w czytelniach dla dzieci — 221 tys., w filiach dzielnicowych — 51.8 tys., w Bibliotece Podstawowej — 173.7 tys.

Biblioteka Publiczna zatrudniała w 1937/38 r. 170 osób. Wydatki Miasta na Bibliotekę Publiczną wyniosły w 1937/38 r. 576.4 tys. zł.

W początku 1938 r. oddane zostało do użytku nowe skrzydło gmachu Biblioteki przy ul. Koszykowej, mieszczące wypożyczalnię i czytelnię dla dzieci. Koszty budowy nowego pawilonu wyniosły 180 tys.

Druki i czasopisma.

W ciągu 1937 r. ukazało się w stolicy 3 840 druków *nieperiodycznych* o łącznym nakładzie 8 874.8 tys. egzemplarzy.

W języku polskim ukazały się 3 332 druki, w żydowskim i hebrajskim — 252, w innych — 256.

W 1937 r. wychodziło w stolicy 1 121 *czasopism*, z tego na codzienne przypadało 47, na ukazujące się raz lub kilka razy w tygodniu — 144, na ukazujące się raz na miesiąc lub kilka razy w miesiącu — 600, kwartalne — 110, inne i wychodzące nieregularnie — 167.

W języku polskim były 1 022 czasopisma, w języku żydowskim i hebrajskim — 57, w innych — 42.

Muzea.

Warszawa posiadała w końcu 1938 r. 29 publicznych muzeów. Frekwencja w ważniejszych muzeach w 1938 r. (w tys. osób):

Muzeum Narodowe (z wystawami czasowymi)	966.0
Muzeum Wojska	86.8
Tow. Zachęty Sztuk Pięknych	109.8
Muzeum Techniki i Przemysłu	38.0
Muzeum Przemysłu i Rolnictwa	16.6

Muzeum Narodowe jest własnością Miasta. W dn. 31. III. 1938 r. księgi inwentarzowe wykazywały 137 049 pozycji.

Muzeum zatrudniało w 1937/38 r. 64 osoby. Wydatki Miasta na Muzeum wyniosły 542 tys. zł.

W październiku 1938 r. w gmachu Muzeum Narodowego otwarta została wystawa „Warszawa wczoraj, dziś, jutro”, obra-

zująca rozwój i życie stolicy. Do końca 1938 r. wystawę zwiedziło 401 tys. osób.

Archiwa.

W końcu 1938 r. było w Warszawie 14 archiwów, w tym 5 państwowych, 1 wojskowe, 1 samorządowe (Archiwum Miejskie m. st. Warszawy) oraz 7 archiwów wyznaniowych. Ponadto zbiory archiwalne znajdują się przy 4 bibliotekach prywatnych oraz przy cechach rzemieślniczych i różnych instytucjach.

Zbiory *Archiwum Miejskiego* liczyły w końcu 1938 r. około 300 tys. jednostek archiwalnych (tomów, teczek, skoroszytów).

W 1937/38 r. zatrudniało Archiwum 17 osób. Wydatki Miasta na Archiwum wyniosły w 1937/38 r. — 94.1 tys. zł.

W 1938 r. Archiwum zostało przeniesione do odrestaurowanego gmachu dawnego Arsenалу wybudowanego z polecenia Władysława IV Wazy w latach 1638 — 43.

Koszty restauracji gmachu Arsenалу, liczącego 36 tys. m² kubatury wyniosły 1 300 tys. zł.

Teatry.

W Warszawie było w końcu 1938 r. 20 teatrów i teatrzyków (w czym 3 żydowskie i 1 rosyjski) oraz 3 teatry dla dzieci.

Do większych teatrów należą: 1) teatry prowadzone przez Towarzystwo Krzewienia Kultury Teatralnej: Narodowy liczący 994 miejsca, Letni — 984, Polski — 961, Mały — 320, Nowy — 253; 2) Opera licząca 1 290 miejsc oraz z innych teatrów Ateneum — 774.

Frekwencja w ważniejszych teatrach w 1938 r. wyniosła w tysiącach osób: Opera — 130.8, Narodowy — 279.9, Letni — 250.4, Nowy — 61.2, Polski — 318.4, Mały — 77, Ateneum — 108.6. Frekwencja we wszystkich teatrach stolicy w 1938 r. wyniosła 2 178 tys. osób, w teatrzykach — 508 tys.

Miejskie teatry: Narodowy, Nowy i Letni (gmachy i rekwizyty) oddane były w bezpłatną dzierżawę Towarzystwu Krzewienia Kultury Teatralnej. Wydzierżawiona była również Opera, której Miasto udzielało poza tym subwencji. Na Operę i teatry dramatyczne w 1937/38 r. Miasto wydało 697.4 tys. zł.

Koncerty i szerzenie kultury muzycznej.

Stale koncerty odbywały się w Filharmonii i Konserwatorium Muzycznym.

Frekwencja na koncertach w 1938 r. wyniosła 78 tys. osób. Szerzeniem kultury muzycznej w Warszawie zajmuje

się Sekcja Widowiskowo-Muzyczna Wydziału Oświaty i Kultury Zarządu Miejskiego. W 1937/38 r. Sekcja zorganizowała 277 imprez koncertowych, a mianowicie: 25 koncertów symfonicznych w sali Filharmonii Warszawskiej dla dziatwy szkół powszechnych, 128 koncertów dzielnicowych o charakterze kameralnym i 124 koncerty orkiestr dętych w czasie lata na otwartym powietrzu. Sekcja prowadziła miejskie koła śpiewacze, mające za zadanie krzewienie kultury śpiewaczej wśród najszerszych warstw mieszkańców stolicy. W 1937/38 r. sieć kół śpiewaczych liczyła 19 zespołów. Dały one 108 występów.

Kino.

Stolica posiadała na początku 1939 r. 70 kin; łączna liczba miejsc wynosiła 42 784. Frekwencja w 1938 r. wyniosła 15 372 tys. osób.

Kinematograf Miejski liczy 1 050 miejsc. Daje on 3 rodzaje seansów: szkolne, odbywające się prócz centrali w 8 filiach, poranki popularno-naukowe i wieczorowe seanse rozrywkowe.

W 1937/38 r. odbyły się 443 seanse szkolne z 24 programami i 113 seansów popularnych z 81 pogadankami. Kino wieczorowe dało 25 programów w ciągu 360 dni.

Kinematograf Miejski zatrudniał w 1937/38 r. 22 osoby. Wydatki rzeczywiste wyniosły 285.2 tys. zł, dochody 312 tys. zł.

Ogród Zoologiczny.

Ogród Zoologiczny jest własnością Miasta. Posiadał w końcu 1937 r. 712 okazów, w końcu 1938 r. — 730, w tym 367 ssaków, 353 ptaki oraz 10 gadów i płazów. W 1937 r. zwiedziło Ogród 341.8 tys. osób.

Ogród Zoologiczny zatrudniał w 1937/38 r. 54 osoby.

Dochody rzeczywiste Ogródu wyniosły w 1937/38 r. 264.3 tys. zł, wydatki wyniosły 350.5 tys. zł.

Sport i widowiska sportowe.

W stolicy w końcu 1938 r. istniały 104 kluby sportowe. Państwową Odznakę Sportową zdobyło osób:

	1936	1937	1938
Ogółem	9 708	8 218	5 941
w tym osoby będące poza wojskiem i szkołami . . .	4 879	3 500	535

Warszawa posiadała w 1938 r. 20 dużych boisk sportowych oraz 107 mniejszych boisk gimnastycznych, park sportowy, 35 kortów tenisowych, 11 sal gimnastycznych (przy ośrodkach

W. F. i klubach), 44 sale gimnastyczne szkolne, 16 pływalni letnich, 24 przystanie wioślarskie oraz 5 basenów pływackich zimowych. Frekwencja na widowiskach sportowych w ciągu 1938 r. wyniosła 449 tys. osób, na wyścigach konnych 542 tys. osób.

W rozwoju sportu w stolicy współdziała *Miejski Urząd Wychowania Fizycznego*, posiadający 2 Miejskie Ośrodki Wychowania Fizycznego, 2 Miejskie Poradnie Sportowo-Lekarskie, 10 szkolnych Ośrodków Wychowania Fizycznego, oraz Ośrodek W. F. w harcerstwie stołecznym.

Z ćwiczeń sportowych, kursów i urzędzeń w ośrodkach w okresie 1938 r. korzystało ogółem 6 917 osób.

Budżet Miejskiego Urzędu W. F. w 1937/38 r. wyniósł 421.6 tys. zł, personel liczył 101 osobę.

Z ważniejszych inwestycji w 1938 r. wykończono: pływalnię przy ul. Rozbrat róg Górnośląskiej oraz remont Miejskiego Stadionu Sportowego przy ul. Podskarbińskiej 10.

XVII. Przestępczość i sądownictwo.

Za dawnej Rzeczypospolitej władze miejskie zajmowały się nie tylko gospodarką miejską ale czuwały również nad spokojem i bezpieczeństwem w obrębie miasta. Sąd wójtowski-lawniczy, w pewnych zaś wypadkach i urząd radziecki — wydawał wyroki karzące mieszczan na majątku i gardle. Były to sądy typowo stanowe, gdyż szlachta nie podlegała ich władzy. Po utracie niepodległości — za rządów pruskich — wydzielono z zakresu kompetencji władz miejskich Warszawy sądownictwo, które podporządkowano utworzonemu wówczas magistratowi sprawiedliwości. W czasach Księstwa Warszawskiego, poza utrzymaniem samodzielnego, wspólnego odtąd dla wszystkich obywateli — sądownictwa, wydzielono jeszcze i policję.

W czasie wojny światowej z ustąpieniem wojsk rosyjskich, Komitet Obywatelski m. Warszawy zorganizował Straż Obywatelską.

Przestępczość.

Ważniejsze dane o przestępstwach i wykroczeniach w stolicy przedstawiają się następująco:

	1936	1937	1938
Zameldowane przestępstwa	30 252	30 409	29 645
w tym zabójstwa	73	69	79
kradzieże	17 763	17 420	15 110
Liczba osób zatrzymanych i podejrzanych o dokonanie przestępstw	10 288	9 773	8 302
Liczba wykroczeń	18 693	19 161	19 701
w tym opilstwo	12 808	12 933	13 827
zakłócenie porządku publicznego	5 502	5 927	5 630

Sądownictwo.

Stolica podzielona jest na 14 rewirów prokuratorskich i 17 śledczych. Sąd Grodzki w Warszawie posiada 15 oddziałów.

Sędziów w Warszawie było w 1938 r. 309, z czego w Sądzie Grodzkim — 78, Okręgowym — 90, Apelacyjnym — 67, Najwyższym — 74.

Spraw w sądach (bez Sądu Najwyższego) w 1938 r. było:

	Ogółem	w tym w Sądzie Grodzkim
Wpłynęło spraw	263 599	212 520
w tym karnych	176 382	61 310
cywilnych	190 702	151 210
Załatwiono spraw	252 261	199 261

Palestra.

W stolicy według stanu z 1. I. 1939 r. było 1502 adwokatów oraz 625 aplikantów.

Więziennictwo.

Liczba więźniów w więzieniach i aresztach warszawskich wynosiła w końcu roku:

	1937	1938
Więźniowie karni	1 709	1 821
„ pod śledztwem	1 514	1 551

XVIII. Podatki państwowe.

Wpływy z podatków państwowych (bez akcyz i monopolii) i opłat na terenie Warszawy wyniosły w tys. zł:

	1935/36	1936/37	1937/38
Ogółem	194 553.1	236 957.5	258 808.5
w tym:			
Przemysłowy zasadniczy	4 223.4	4 466.2	4 597.5
Od obrotu	49 798.6	68 794.3	72 037.9
Dochodowy od osób fizycznych i prawnych	36 560.7	48 546.4	51 350.8
Dochodowy od uposażeń	28 623.7	35 830.3	41 846.6
Specjalny podatek od wynagrodzeń wyplacanych z funduszków pu- blicznych	7 329.6	22 292.2	29 804.1
Podatek od nieruchomości	21 142.2	23 665.8	23 922.2
Opłaty stemplowe	26 313.9	25 066.3	26 886.7

Dochody opodatkowane (poza dochodami z uposażeń, emerytur itp.) mieszkańców i przedsiębiorstw w Warszawie wynosiły w okresie 1935—1937 około 400 mln. zł rocznie, w tym dochody z przedsiębiorstw — 62.7⁰/₀, z zajęć przemysłowych i zawodowych — 11.4⁰/₀, z budynków — 15.5⁰/₀, z kapitałów i praw majątkowych — 5.4⁰/₀.

Płatników podatku dochodowego (poza pracownikami najemnymi i emerytami) było w Warszawie w okresie 1935—1937 około 60 tysięcy.

Płatników podatku dochodowego od uposażeń było w 1936 r. około 105 tysięcy, w 1937 r. około 112 tysięcy.

Dane o podatkach miejskich, oraz o liczbie płatników podatków od nieruchomości, gruntów i lokali zawierają tablice na str. 70 i 71.

XIX. Finanse miejskie.

Do końca XVIII wieku każde miasteczko wchodzące w skład Warszawy posiadało odrębny majątek i samodzielną gospodarkę pieniężną. Reformy Sejmu Czteroletniego — przez zjednoczenie Warszawy — spowodowały zaprowadzenie jednolitej gospodarki finansowej w mieście, rozporządzenia zaś wydane za rządów pruskich stworzyły podstawy prawne budżetów stolicy. Dopiero jednak w czasach Królestwa Polskiego nastąpiło względne zresztą uregulowanie gospodarki finansowej Warszawy. Podane niżej cyfry świadczą o stałym, czasami bardzo szybkim wzroście wydatków i dochodów stolicy.

Rok	Wysokość budżetu	Przybliżone przeliczenie na zł	
		Suma	Na 1 mieszka.
1810	590,0 tys. złp	361,9 tys. zł	4,7 zł
1830	3 669,5 " "	2 171,4 " "	14,8 " "
1855	1 650,7 " rb	5 428,6 " "	22,3 " "
1890	4 060,7 " "	11 942,8 " "	26,2 " "
1914	16 059,1 " "	42 704,5 " "	48,3 " "
1925	70 879,5 " zł	70 879,5 " "	70,2 " "

Liczby przedwojenne traktować należy tylko jako z gruba orientujące, ze względu na trudności w porównywaniu wartości pieniądza w różnych okresach oraz ze względu na różnice w systemie budżetowania. Sumy budżetowe obejmują wydatki zwyczajne i nadzwyczajne.

Pierwszy normalny budżet w złotych sporządzony został dla 1925 r. Rzeczywiste wydatki za ten rok wyniosły 70 879,5 tys. zł. W stosunku do 1914 r. stanowi to wzrost o 66%.

Wartość majątku miejskiego przed wojną wynosiła około 64,6 mln. rb. poza tym majątek fundacyjny w zarządzie Miasta — około 12,3 mln. rb. Długi Miasta według stanu w dn. 1 stycznia 1914 r. wynosiły 55,4 mln. rb.

Majątek miejski.

W dn. 1.IV.1938 r. wartość całego majątku miejskiego wynosiła 878,4 mln. zł¹⁾, z czego przypada na majątek nieruchomy 754,6 mln. zł, na ruchomy 123,8 mln. zł.

¹⁾ Brak Elektrowni Miejskiej, z powodu niezakończenia rozrachunku z b. koncesjonariuszami oraz niedokonania szacunku inwentarza.

W szczególności przypadku z majątku miejskiego na (w mln. zł):

	M a j a t e k		
	admini- stracyjny	funda- cyjny	przedsiębiorstw miejskich
Majątek nieruchomy	341.2	82.4	331.1
w tym:			
tereny nie zabudowane	57.3	21.9	51.0
nieruchomości zabudowane	272.3	59.6	120.0
instalacje stałe	11.6	0.9	160.1
Majątek ruchomy	39.7	—	84.1

Długi Miasta.

Stan długów miejskich podają poniższe liczby (na dzień 31.III. — w mln. zł):

	1936	1937	1938
Ogółem długi	243.9	245.1	265.9
<i>Długi długoterminowe</i>	210.6	210.9	265.3
Pożyczki obligacyjne	142.8	150.7	175.7
Pożyczki z Państw. Fund. Pracy	4.8	1.5	2.6
Pożyczki z Banku Gosp. Kraj.	48.7	43.8	72.6
Długi hipoteczne	0.4	0.4	0.4
Inne długi	13.9	14.5	14.0
<i>Długi krótkoterminowe</i>	33.3	34.2	0.6

Dochody i wydatki Miasta.

Rzeczywiste dochody i wydatki budżetowe Miasta były następujące (w mln. zł):

	1935/36	1936/37	1937/38
Ogółem dochody	133.2	127.7	215.8
w tym zwyczajne	91.7	100.3	104.3
nadzwyczajne	41.5	27.4	111.5
Ogółem wydatki	133.1	126.9	215.7
w tym zwyczajne	91.2	94.8	100.4
nadzwyczajne	41.9	32.1	115.3
Dochody miejskie w mln. zł:	1935/36	1936/37	1937/38
<i>Zwyczajne</i>	91.7	100.3	104.3
Majątek komunalny	5.0	4.4	4.9
Przedsiębiorstwa komunalne	23.9	25.0	23.9
Subwencje i dotacje	0.4	0.3	0.1
Zwroty wydatków	6.7	6.5	6.6

	1935/36	1936/37	1937/38			
Oplaty administracyjne	1.7	2.1	2.2			
Oplaty za korzystanie z zakła- dów urzędzeń dobra publicz- nego	3.8	3.7	4.7			
Udział w podatkach państwowych i dodatki do podatków pań- stwowych	39.5	46.8	49.9			
Podatki samoistne	4.9	4.7	4.9			
Dochody różne	5.8	6.8	7.1			
<i>Nadzwyczajne</i> ¹⁾	41.5	27.4	111.5			
Przelewy	3.2	3.3	15.4			
Pożyczki	25.9	15.5	66.4			
Dotacje	3.4	3.9	4.3			
Różne	1.6	4.4	25.4			
Z likwidacji b. Miejsk. Zakł. Zaopatrywania Warszawy	6.8	—	—			
Wydatki miejskie	1935/36	1936/37	1937/38			
(w mln. zł):	Zwy- czajne	Nadzw- yczajne ¹⁾	Zwy- czajne	Nadzw- yczajne ¹⁾	Zwy- czajne	Nadzw- yczajne ¹⁾
Zarząd ogólny	22.4	1.0	23.7	1.2	25.2	0.9
Majątek komunalny	2.6	0.7	2.9	2.8	3.0	8.7
Przedsiębiorstwa ko- munalne	0.3	11.4	0.4	13.4	0.4	26.9
Spłata długów	15.1	0.5	15.4	0.4	15.6	3.8
Drogi i place pub- liczne	7.0	10.2	8.4	8.0	8.8	6.8
Pomiary i rozbudo- wa miasta	1.2	—	1.8	—	2.6	—
Oświata	10.3	3.2	9.8	2.8	10.1	2.4
Kultura i sztuka	2.4	1.0	2.7	1.4	3.0	3.8
Zdrowie publiczne	12.1	1.4	12.7	0.9	13.5	2.3
Opieka społeczna	9.6	0.0	9.5	—	10.0	0.2
Popieranie przemy- słu i handlu	1.2	—	1.2	—	1.3	—
Bezpieczeństwo pub- liczne	3.9	0.4	4.4	0.4	4.8	0.1
Różne	3.2	6.9	1.9	—	2.1	4.4
Pokrycie niedoboru budżetowego	—	5.2	—	0.8	—	55.0

¹⁾ Łącznie z przedsiębiorstwami miejskimi.

Podatki miejskie.

Wpływy z podatków miejskich pochodzą z udziału Miasta w podatkach państwowych, z dodatków do podatków państwowych oraz z samoistnych podatków miejskich. Ogółem wpływy rzeczywiste Miasta z podatków wyniosły w 1935/36 r. — 44 379 tys. zł, w 1936/37 r. — 51 525 tys. zł, w 1937/38 — 54 830 tys. zł. Przypada z tego na (w tys. zł):

	1935/36	1936/37	1937/38
<i>Udziały w podatkach państwowych</i>	14 510	28 525	31 265
w tym:			
podatek dochodowy	10 259	11 495	12 842
„ od lokali	4 251	3 888	5 530
specjalny od uposażeń	—	5 113	3 629
przemysłowy od obrotu	—	7 916	9 012
udział w ryczałcie podatko- wym wpłaconym przez dzierżawcę Mon. Zapalcza- nego	—	113	102
scalony podatek przemysłowy	—	—	150
<i>Dodatki do podatków państwo- wych</i>	25 023	18 288	18 663
w tym:			
od nieruchomości	12 966	13 326	14 053
gruntowy	—	21	19
przemysłowy	8 260	1 408	1 380
od aktów notarialnych	128	110	127
„ wyrobu i przerobu spiry- tusu, wyrobu drożdży, oraz sprzedaży spirytusu i wy- robów alkoholowych	388	411	418
„ placów i gruntów	170	102	76
„ spożycia, zużycia względnie produkcji	1 536	652	774
„ pism tyczących się prze- niesienia własności rzeczy nieruchomych	1 133	1 826	1 439
„ energii elektrycznej	442	432	377
<i>Podatki samoistne</i>	4 846	4 712	4 902
w tym:			
od spadków i darowizn	95	38	21
„ zbytku mieszkaniowego	249	259	257
„ zaprotestowanych weksli	276	276	278
„ podnajmu mieszkań (hote- lowy)	328	340	323

od urządzeń reklamowych i anonsów	473	427	404
„ psów	157	141	175
ładunkowy na kolejach . . .	98	32	20
od zabaw, rozrywek i wido- wisk	2 917	3 017	3 355
wojskowy	253	181	68
od gruntów państwowych . .	—	1	1

Liczby obiektów obciążonych podatkami bezpośrednimi przedstawiają się następująco:

	1935	1936	1937
Od nieruchomości	9 574	8 915	9 005
„ gruntów	1 051	932	647
„ lokali	236 310	95 504 ¹⁾	91 012
„ zbytku mieszkaniowego . . .	4 300	3 792	4 436
„ psów	12 700	14 034	18 772
„ urządzeń reklamowych . . .	29 365	30 762	38 591 ²⁾

Kapitały i obroty przedsiębiorstw.

Kapitały i obroty oraz wydatki inwestycyjne przedsiębiorstw miejskich wynosiły (stan na 31. III.) w tys. zł:

	1935/36	1936/37	1937/38
Kapitały zakładowe i obrotowe	347 487.9	355 941.8	362 208.9
Dochody eksploatacyjne	103 186.5	137 603.4	150 691.4
Wydatki „	79 806.0	104 152.5	123 703.3
„ inwestycyjne	11 388.7	17 166.5	26 540.7

D o d a t e k.

Położenie Warszawy w Polsce.

Powierzchnia Polski wynosi 389.7 tys. km², ludność — 35.1 milionów.

Sredni punkt (punkt ciężkości) powierzchni leży w okolicach Radzyna (pod 51° 48' szerokości północnej i 22° 43' długości wschodniej od Greenwich) w odległości 126 km na pld-wschód od Warszawy. Sredni punkt ludności leży w oko-

¹⁾ Lokale 1—2-izbowe zwolniono od podatku. ²⁾ Liczba płatników, również w latach poprzednich.

licach Kazimierza (pod 51° 22' szerokości północnej i 21° 43' długości wschodniej od Greenwich) w odległości 113 km na pld.-wschód od Warszawy.

Miasta polskie w 1931 r.

Według spisu 1931 r. było w Polsce 636 miast z ludnością ogólną 8 689 tysięcy, tj. 27.2% ludności Polski. Na Warszawę przypadało 13.5% ludności miejskiej.

Miast liczących 100—200 tysięcy mieszkańców było 6 z ludnością ogólną 776 tysięcy. Miast z ludnością powyżej 200 tysięcy było 5, które łącznie posiadały 2 553 tysiące mieszkańców, z czego na Warszawę przypada 47%.

Powierzchnię, liczbę ludności i budynków największych miast według spisu z 1931 r. podaje następujące zestawienie:

	Powierzchnia km ²	Budynki mieszkalne (w tys.)	Ludność (w tys.)	% żydów
Warszawa	125	24.8	1 172	30.1
Łódź	59	17.9	605	33.5
Lwów	67	13.7	312	31.9
Poznań	77	6.2	246	0.8
Kraków	48	7.8	219	25.8
Wilno	105	11.9	195	28.2

Podział zawodowy ludności tych miast przedstawiał się, jak następuje:

	Przemysł i rzemiosło		Handel i ubezpie- czenia		Komuni- kacja i transport		Służba pub- liczna, szkol- nictwo itd.		Inne	
	L. abs. tys.	%	L. abs. tys.	%	L. abs. tys.	%	L. abs. tys.	%	L. abs. tys.	%
Warszawa	500	42.7	235	20.1	105	8.9	161	13.7	171	14.6
Łódź	376	62.2	103	17.1	29	4.8	50	8.2	47	13.7
Lwów	94	30.0	64	20.6	31	10.0	45	14.4	78	25.0
Poznań	89	36.1	43	17.4	34	13.7	32	13.1	48	19.7
Kraków	67	30.6	46	20.8	17	7.5	33	15.2	56	25.9
Wilno	68	34.7	35	18.0	20	10.1	29	14.7	43	22.5

Ludność, ruch naturalny ludności oraz wydatki największych miast w 1938 r.

Ludność i ruch naturalny ludności (na 1 000 mieszkańców) największych miast w 1938 r.:

	Ludność ¹⁾ (w tys.)	Małżeń- stwa	Urodzenia żywe	Zgony	Zgony niemowląt ²⁾	Przyrost naturalny
Warszawa .	1 289.5	9.3	14.7	10.5	9.6	3.9
Łódź . . .	672.2	6.7	13.1	11.5	14.3	1.6
Lwów . . .	318.2	11.6	13.9	12.6	11.6	1.3
Poznań . .	272.3	9.9	16.2	10.9	6.3	5.3
Kraków . .	251.4	9.3	11.3	10.7	.	0.6
Wilno . . .	208.9	10.8	15.0	13.1	13.6	1.9

Ważniejsze pozycje wydatków zwyczajnych największych miast w 1937/38 r. przedstawiały się, jak następuje (w milio-
nach zł):

Wydatki zwyczajne ogółem	W t y m n a :			
	zdrowie publicz- ne i opiekę społeczną	oświatę, kulturę i sztukę	drogi i place publiczne oraz pomiar i plany rozbudowy	
Warszawa .	100.4	23.5	12.1	11.4
Łódź . . .	26.4	8.2	4.1	1.8
Lwów . . .	16.8	2.6	1.9	1.1
Poznań . .	16.3	3.5	1.6	0.8
Kraków . .	16.0	2.6	1.8	2.5
Wilno . . .	6.5	2.5	0.9	0.3

Powiat warszawski.

Powiat warszawski mieści się prawie całkowicie w kole
o promieniu 30 km od Warszawy. Dane dotyczące powierzchni,
ludności i budynków w 1931 r. z podziałem na gminy wiejskie
i miejskie ³⁾ podaje następujące zestawienie:

	Liczba gmin	Liczba miejsco- wości	Powierz- chnia w km ²	Budynki miesz- kalne	Ludność	% żydów	Gęstość zalud- nienia na 1 km ²
Gminy wiejskie	26	951	1 720	34 801	264 612	6.2	154
„ miejskie	5	5	64	4 981	61 273	31.4	958
Razem	31	956	1 784	39 782	325 885	11.0	183

¹⁾ W dniu 1 stycznia 1939 r. ²⁾ Na 100 urodzeń żywych. ³⁾ Podział administracyj-
ny na gminy wiejskie i miejskie nie zawsze odpowiada charakterowi gmin, bliskość
bowiem Warszawy powodując ogromne przekształcanie się powiatu.

Stosunki zawodowe na wsi i w miastach przedstawiały się, jak następuje (% ludności):

	Rolnictwo	Ogrodnictwo, rybactwo i leśnictwo	Przemysł i rzemiosło	Handel i ubezpieczenia	Komunikacja i transport	Służba publiczna, szkolnictwo itd.	Inne
Gminy wiejskie	31.9	1.6	37.2	7.4	7.5	4.4	10.0
„ miejskie	3.0	0.7	47.5	16.5	10.6	5.6	16.1
Razem	26.6	1.4	39.0	9.0	8.1	4.7	11.2

Podane niżej zestawienie zawiera dane, dotyczące miast oraz większych miejscowości o charakterze miejskim dla 1931 r.:

Miejscowość	Odległość od Warszawy w km ¹⁾	Powierzchnia w km ²	Budynki mieszkalne	Ludność	Gęstość zaludnienia na 1 km ²
M i a s t a					
Pruszków . . .	17	14.2	1 491	23 703	1 669
Otwock . . .	23	16.5	1 824	14 996	909
Nowy Dwór . .	30	2.5	595	9 386	3 754
Piaseczno . . .	19	10.9	583	7 074	649
Zakroczym . .	35	19.9	485	6 114	307

M i e j s c o w o ś c i o c h a r a k t e r z e m i e j s k i m

Legionowo . .	20	Brak danych	1 076	8 410	Brak danych
Włochy . . .	8		760	7 877	
Rembertów Stary i Nowy . .	10		742	7 815	
Falenica . . .	16		1 000	7 784	
Piastów . . .	13		685	7 168	
Marki	11		428	5 781	

**INSTYTUT
 PAN LITERACKICH PAN
 BIBLIOTEKA**
 00-330 Warszawa, ul. Nowy Świat 72
 Tel. 26-68-63

¹⁾ Odległość w linii prostej od centrum Warszawy.

Statistical data regarding the use of various types of machinery and equipment in the agricultural sector of the country.

Year	Tractors	Harrows	Plows	Reapers	Mowers	Other	Total
1950	120	150	180	100	80	50	680
1951	130	160	190	110	90	60	740
1952	140	170	200	120	100	70	800

The following table shows the distribution of agricultural machinery by type and region for the year 1952.

Region	Tractors	Harrows	Plows	Reapers	Mowers	Other
Central	35	45	55	30	25	15
North	25	35	45	25	20	10
South	20	30	40	20	15	10
East	15	25	35	15	10	5
West	10	20	30	10	5	5

Machinery Type	Quantity	Value (PLN)	Weight (kg)
Tractor	10	1000	2000
Harrow	5	500	1000
Plow	15	1500	3000
Reaper	8	800	1600
Mower	12	1200	2400
Other	6	600	1200

2. 1-

<http://rcin.org.pl>

F

19.259